

Irena Socha*

Szkoła – przestrzeń kultury książki Stan badań bibliologicznych

*Profesor Hannie Tadeusiewicz, dla uhonorowania początków Jej drogi do wiedzy:
w Szkole Podstawowej nr 83 oraz Liceum Ogólnokształcącym im. Joachima Lelewela w Łodzi*

ABSTRAKT

W nauce o książce badano, w różnych kontekstach historycznych i kulturowych, szkolne „obiekty bibliologiczne”, takie zwłaszcza, jak: biblioteka i inne księgozbiory tworzone na potrzeby procesu dydaktycznego; programy oraz realizacje dydaktyczne przeznaczone naucze czytania i nauce lektury; różnorodne świadectwa uczniowskiej i nauczycielskiej lektury, zarówno wspólnotowej, jak i indywidualnej. Odwołując się do reprezentatywnych przykładów prac badawczych z zakresu polskiej bibliologii historycznej i stosowanej opublikowanych w ciągu ostatniego trzydziestolecia, dotyczących kultury książki szkolnej od średniowiecza po koniec lat 50. XX wieku, określono główne koncepcje i kierunki badawcze. Zarazem ukazano w tym zakresie „pola styczne” badań bibliologicznych z badaniami nauk humanistycznych i społecznych, zwłaszcza historii oświaty i wychowania. Zwrócono uwagę na te kategorie stosowane w teorii bibliologii, które są przydatne, a nawet niezbędne dla badań historycznooświatowych. Zgromadzone przykłady przekonują, że perspektywa obserwacji wyraźnie przesuwiała się, nie tylko w nauce o książce, z obiektów „klasycznych”, takich jak biblioteki, księgozbiory, instytucje książki oraz edytorskie egzemplarze, na repertuary – kanony lektur, w celu odczytywania ich kulturowych znaczeń i funkcji. Zasoby książki szkolnej badane były nie tylko ze względu na cechy formalne – edytorskie i piśmiennicze, ale przede wszystkim jako *sui generis* projekty kulturowe – przekazujące określony model wiedzy i kompetencji oraz system wartości.

37

SŁOWA KLUCZOWE

teoria bibliologii, kultura książki w szkole, szkoła w badaniach bibliologicznych i nauk pokrewnych

* Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej,
e-mail: sochair@pro.onet.pl

Szkoły różnych poziomów są przedmiotem humanistycznych badań interdyscyplinarnych i od dawna zajmowały ważne miejsce w bibliologii jako instytucje kultury książki, w których dokonują się: inicjacja czytelnicza – nauka czytania i rozumienia tekstów, poznawanie gatunkowych, estetycznych oraz funkcjonalnych cech dokumentów piśmienniczych, propedeutyka biblioteczna, komunikacja „wokół lektury” (lekcyjna, biblioteczna, „kółkowa” oraz nieformalna), doskonalenie kompetencji nauczycieli poprzez lekturę i pracę nad nią¹. Dla tych celów szkoła: gromadzi i sama wytwarza różnego typu dokumenty (podręczniki, lektury, czasopisma szkolne...); organizuje ich zbiory (biblioteka nauczycielska, uczniowska, biblioteczki kółek i organizacji); tworzy normy kierujące ich obiegiem (programy, regulaminy, zalecenia i poradniki lekturowe); powołuje formy organizacyjne tego obiegu (koła miłośników książki, kluby czytelnicze itp.); kształtuje wzory recepcji tekstów i uczestnictwa w kulturze książki (style odbioru, wzory osobowe „człowieka czytającego”). Szkoła tworzy więc prymarny, propedeutyczny system kultury książki, ale zarazem jako instytucja ze swej istoty nakierowana teleologicznie łądzi fundament i wyznacza kierunki przyszłego rozwoju. Z tego powodu badania kultury książki szkolnej mają zasadnicze znaczenie dla poznawania coraz rozleglejszych społecznych „światów książki”, w które edukacja szkolna wprowadza i ku którym celowo zmierza.

38

¹ Por. B. Staniów: Czytelnictwo dzieci i młodzieży. Rola szkoły [w:] Encyklopedia Książki, red. A. Żbikowska-Migoń i M. Skalska-Zlat, t. 1, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017, s. 458.

Różnorakie przejawy „życia książki” w szkole rzadko bywały dotychczas charakteryzowane jako całość, czyli jako szkolny system książki. Zwykle opisywano tylko wybrane aspekty (np. szkolne biblioteki lub czytelnictwo uczniów). W latach 70. XX wieku na gruncie socjologii literatury fundament badań nad szkołą jako instytucją kultury literackiej wyznaczyła grupa badaczy IBL PAN pod kierunkiem Stefana Żółkiewskiego, w tym przede wszystkim Janusz Kostecki, przedstawiając szkolne obiegi książki literackiej na materiale drugiej połowy XIX wieku („Pamiętnik Literacki” 1978, nr 4, s. 99–138) oraz Stefan Żółkiewski w odniesieniu do dwudziestolecia międzywojennego (S. Żółkiewski, *Kultura literacka 1918–1932*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973).

Znacznie rozwinięta w ostatnim dziesięcioleciu refleksja teoretyczna nauki o książce sprzyja ujęciom systemowym i funkcjonalnym. Ważne okazały się zwłaszcza tomy: *Bibliologia. Problemy badawcze nauk humanistycznych*, red. D. Kuźmina, Warszawa: SBP, 2007; *Historia i współczesność w badaniach bibliologicznych*, red. J. Konieczna, Łódź: Wydawnictwo „Ibidem”, 2007; *Dokument, książka i biblioteka w badaniach naukowych i w nauczaniu uniwersyteckim*, red. M. Skalska-Zlat i A. Żbikowska-Migoń, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008; *Bibliologia i informatologia*, red. D. Kuźmina, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011; *Bibliologia polityczna*, red. D. Kuźmina, Warszawa: SBP, 2011; *Oblicza współczesnej bibliologii. Konteksty i transgresje*, red. G. Czapnik, Z. Gruszka, J. Ladorucki, Łódź–Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, SBP, 2014.

Ogólne zarysowanie kierunków stanu badań ostatniego trzydziestolecia, mieszczących się w zakresie kultury książki szkolnej (od średniowiecza po koniec lat 50. XX wieku), może służyć refleksjom istotnym dla dalszego ich rozwoju. Podstawowy zasób informacji o źródłach dała *Polska Bibliografia Bibliologiczna*, a także zbiory własne autorki. Przeglądowi poddano prace podejmowane na gruncie bibliologii oraz nauk pokrewnych (zwłaszcza historii oświaty i literaturoznawstwa)².

Poszczególne **bibliotekom szkolnym** poświęcano najczęściej niewielkie objętościowo teksty w edycjach tworzonych dla uczczenia jubileuszu placówki macierzystej, a także w opracowaniach historycznooświatowych. Dają one podstawowe informacje – o założeniu i losach biblioteki (uczniowskiej, nauczycielskiej, kółkowych), o charakterze i wielkości księgozbioru(ów), o bibliotekarzach – wpisane w narrację o dziejach szkoły³. Ze względu na zarysowany kontekst historyczny i źródła prymarne są warte uwagi, lecz dla poznania samego księgozbioru, prezentowanego raczej ogólnie, stanowić mogą tylko punkt wyjścia, bowiem nieliczne prace podejmowały próbę jego typologicznej i merytorycznej charakterystyki⁴.

Przedstawieniu sieci bibliotek szkolnych, na terenie województwa bądź miasta w określonym czasie, poświęcono liczne studia księgoznawcze⁵.

² W przypisach podaję jedynie przykłady, typowe dla danej tematyki lub formy opracowania, wybrane spośród blisko trzystu tekstów. Nie wszystkie mogły zostać podane ocenie ze względu na wartość dokumentacyjną czy merytoryczną.

³ Np. S. Strauss: *Biblioteka szkolna [w:] Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie w latach 1922–1940: monografia*, red. R. Cybulski et al., Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej. Oddział, 2000, s. 144–151; M. Ziemkiewicz: *Historia Zakładu Naukowo-Wychowawczego im. Ks. Jana Długosza we Włocławku w latach 1916–1949*, Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, 2001, s.107–114; M. Tofil, M. Kozieł: *Sto lat pewnej pracowni, czyli krótka historia szkolnej biblioteki [w:] II Liceum Ogólnokształcące im. Jana Śniadeckiego w Kielcach: historia i współczesność*, red. T. Bartnik i S. Majewski, Kielce: Studio „M”, 2003, s. 64–74; M. Stinia: *Państwowe szkolnictwo gimnazjalne w Krakowie w okresie autonomii galicyjskiej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004, s. 204–220; W. W. Żurek: *Szkoły salezjańskie w Oświęcimiu na tle salezjańskiego szkolnictwa ogólnokształcącego i zawodowego na ziemiach polskich 1900–1939*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010, s. 540–547.

⁴ Np. A. Jarczyk: *Zabytkowy księgozbiór zachowany w bibliotece Zespołu Szkół Ogólnokształcących im. Bolesława Chrobrego w Pszczynie*, „*Studia Bibliologiczne*” 1998, t. 11; *Z dziejów książek, bibliotek i czytelnictwa na Śląsku*. Varia, red. I. Socha, s. 63–77; K. Konieczna: *Biblioteka Szkoły Powiatowej Realnej Niemiecko-Ruskiej w Łodzi w latach 1845–1862*, „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum*” 1999, z. 9, s. 31–46; M. Adrianek: *Rola bibliotek szkolnych w popularyzowaniu literatury niemieckiej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*, „*Roczniki Biblioteczne*” 2010, R. 54, s. 137–150; R. Czyż: *Bohemica z biblioteki przy ewangelickiej szkole elementarnej w Wiśle (1859–1876)*, „*Rocznik Wiślański*” 2010, [R.] 2, s. 12–22.

⁵ D. Sieradzka: *Biblioteki szkolne Chorzowa w latach 1922–1946: próba charakterystyki [w:] Z dziejów oświaty w Chorzowie: materiały z sesji naukowej 8 października 1997,*

Ich zasięg terytorialny i temporalny był zwykle ograniczony, ale ponieważ sięgały do zasobów archiwalnych, mogły wydobyć zjawiska dla danego regionu specyficzne, mniej widoczne z perspektywy „centralnej”. Biblioteki szkolne i pedagogiczne charakteryzowano także w ramach syntez obejmujących dzieje bibliotek na danym terytorium geograficzno-kulturowym lub rysujących obraz kultury książki całej epoki⁶. W większości podobnych prac opis koncentruje się zwykle na takich zagadnieniach jak charakter tematyczny i formalny księgozbiorów, ich dzieje i ludzie zasłużeni dla ich rozwoju.

Najcenniejsze były monografie poszczególnych placówek bibliotecznych, jak też bibliotek szkolnych i pedagogicznych całego regionu – ze względu na bogatą dokumentację źródeł, a co za tym idzie, rozległy zakres przedstawionych aspektów. Oprócz charakterystyki zasobu i dziejów księgozbioru rysowano tam uwarunkowania programujące działalność biblioteki, podejmowano zagadnienia czytelnictwa i recepcji książki szkolnej, określano kulturowe i społeczne funkcje badanej placówki lub

40

red. J. Kurek, Chorzów 1998, s. 69–92; P. Lechowski: Biblioteki szkolne i oświatowe Krakowa w okresie międzywojennym, „Notes Biblioteczny” [wyd. WBP w Krakowie] 1999, nr 1, s. 46–67; B. Wałek: Biblioteki szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej, „Studia Bibliologiczne” 2001, t. 13. Biblioteki – prasa – silesiana, red. I. Socha, s. 46–61; M. Meducka: Biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej w Kieleckiem w latach 1918–1939, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Pedagogika” 2004, z. 13, red. K. Rędziński, s. 93–105; B. Wierzchowska-Konera: Biblioteki, czytelnice, czytelnictwo w lubelskich średnich szkołach ogólnokształcących w okresie międzywojennym [w:] Lublin a książka: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z okazji 50-lecia Wydziału Humanistycznego UMCS i 95-lecia Biblioteki im. H. Łopacińskiego w Lublinie, red. A. Krawczyk i E. Józefowicz-Wisińska, Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2004, s. 599–608; E. Juško: Biblioteki w szkołach powszechnych powiatu tarnowskiego w okresie międzywojennym, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2006, t. 86, s. 107–116; B. Kulka: Lwowskie i krakowskie biblioteki szkół średnich w autonomicznej Galicji (1868–1918) [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki, t. 8, red. H. Kosętka, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2006, s. 298–315; J. Olbert: Biblioteki Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Wolnym Mieście Gdańsku [w:] Z dziejów kultury Pomorza XVIII–XX wieku: materiały seminarium na Uniwersytecie Gdańskim z 25 kwietnia 2005 roku, t. 3, red. J. Borzyszkowski i C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2006, s. 229–269; G. Gulińska: Biblioteki szkolne w województwie kieleckim w latach 1944–1956 w świetle polityki kulturalnej państwa, „Studia Bibliologiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego [w Kielcach]” 2008, t. 11, s. 33–43.

⁶ K. Walczak: Biblioteki Kalisza i ich miejsce w życiu kulturalnym miasta, 1793–1945, Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1996; A. Tokarska: Biblioteki polskie na Górnym Śląsku w XIX wieku, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1997; K. Bednarska-Ruszajowa: Uczyc, bawić, wychowywać. Książka i jej funkcja społeczna w Polsce w okresie Oświecenia, Kraków: Impuls, 2004; Książka i szkoła w Wiśle w XIX wieku, 150 lat biblioteki Jana Śniegonia, red. R. Czyż i D. Szczypka, Wisła: Wydawnictwo Luteranin, 2009.

ich sieci, jak np. monografia bibliotek gimnazjalnych w województwie śląskim w latach 1922–1939 na tle polityki oświatowej dwudziestolecia, pióra Aleksandry Jarczykowej, czy odnoszące się do szkolnych bibliotek w tym samym okresie liczne studia Jolanty Dzieńniakowskiej i Moniki Olczak-Kardas⁷. Sieć bibliotek pedagogicznych okresu międzywojennego przedstawia samoistna monografia, oraz uzupełniająca ją studia J. Dzieńniakowskiej, która dała bogaty źródłowo i faktograficznie zarys całego systemu państwowych bibliotek dla nauczycieli⁸. Regionalnych bibliotek nauczycielskich, z uwzględnieniem ich organizacji, funkcji dydaktyczno-edukacyjnych i kulturotwórczych oraz stanu czytelnictwa, dotyczą także opublikowane skrócone wersje obszernych prac doktorskich Małgorzaty Gwadera (Olszówki) i Urszuli Wołczyk⁹.

Mimo niewielkiego, wobec rozmiarów zjawiska, dorobku w zakresie monograficznie ujętych opracowań bibliotek uczniowskich i nauczycielskich, nadzieję budzi fakt istnienia dużej grupy tekstów o charakterze źródłoznawczym, charakteryzujących zasoby dokumentów prymarnych (archiwalnych i publikowanych) jako źródła do poznania szkolnej kultury literackiej i czytelniczej (druki urzędowe władz szkolnych, raporty

⁷ A. Jarczyk: *Polskie biblioteki gimnazjalne w województwie śląskim w latach 1922–1939 oraz ich rola w kształtowaniu kultury czytelniczej młodzieży*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007; J. Dzieńniakowska: *Państwowa Centralna Biblioteka Pedagogiczna Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego we Lwowie (1926–1939)* [w:] *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*, red. H. Kosętki, t. 8, 2006, s. 287–297; eadem: *Biblioteka dla nauczycieli Kuratorium Okręgu szkolnego Poleskiego w Brześciu nad Bugiem (1927–1939)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2007, R. 50, nr 1/2, s. 133–148; eadem: *Informacja o książce i czasopiśmie w bibliotekach publicznych szkół powszechnych w Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] *Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą*, t. 2, red. J. Dzieńniakowska, I. Krasińska, M. Olczak-Kardas, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego, 2011, s. 267–277; M. Olczak-Kardas: *Biblioteki uczniowskie szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, „*Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej*” 2005, t. 9, s. 181–194.

⁸ J. Dzieńniakowska: *Państwowe biblioteki dla nauczycieli w Drugiej Rzeczypospolitej: studium historyczno-bibliologiczne*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2009.

⁹ M. Olszówka [Gwadera], U. Wołczyk: *Biblioteki pedagogiczne i działalność naukowa nauczycieli w województwie śląskim (1922–1939)*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000; M. Gwadera: *Polskie księgozbiory pedagogiczne w województwie śląskim w latach 1922–1939*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. Nie została opublikowana w całości – ze względu na przedwczesną śmierć Autorki – obszerna, wyróżniona praca doktorska Urszuli Wołczyk pt. „*Działalność naukowa i publicystyczna nauczycieli Górnego Śląska w latach 1922–1939 w świetle dokumentacji bibliograficznej*” [Katowice: Uniwersytet Śląski, 2002, pod kier. Ireny Sochy], której podstawą była m.in. dokumentacja zbiorów centralnej biblioteki pedagogicznej w Katowicach i bibliotek szkolnych regionu. Przywołana wyżej praca współautorska przynosi tylko jej streszczenie.

wizytatorów, akta cenzury, prasa pedagogiczna i uczniowska, podręczniki, sprawozdania szkolne, bibliografie i katalogi druków, powstające w szkole niepublikowane almanachy, zbiory wierszy i czasopisma, a także druki ulotne i okolicznościowe). Pośrednio sygnalizują i po części ilustrują one potencjalny rozwój badań w tym zakresie¹⁰. Konsekwentnie, prace tego typu prowadzone były zwłaszcza przez historyków oświaty w Uniwersytecie Rzeszowskim¹¹.

¹⁰ Np. F. Mincer: Bydgoskie biblioteki szkolne w latach 1920–1995 jako przedmiot badań naukowych, skrót referatu [w:] *Bydgoska Oświata 1920–1995*, red. A. Boguski, Bydgoszcz : Szkoła Podstawowa nr 29; Polskie Stowarzyszenie Dyrektorów Szkół, 1996, s. 141–142; O wystawieniu bibliotek przy szkołach miejskich [przygot. do druku M. Ptaszyk], „*Roczniki Biblioteczne*” 1997, R. 41, s. 167–174; J. Hinz: Bibliografia toruńskich druków szkolnych tzw. Thorunensii scholasticae w zbiorach dawnej Biblioteki Gimnazjum Akademickiego w Toruniu obecnie w Książnicy Miejskiej w Toruniu, Grudziądz: Biblioteka Zespołu Szkół Medycznych, 2001; H. Zeprzałka: Biblioteki szkolne na Śląsku Cieszyńskim w świetle sprawozdań szkolnych (1850–1939) [w:] *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego: materiały z konferencji naukowej*, Cieszyn 4–5 listopada 1999, red. J. Spyra, Cieszyn: Książnica Cieszyńska [et al.], 2001, s. 341–356; P. Tańkowski: Biblioteki szkolne na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1782–1792 w świetle raportów wizytatorów generalnych Komisji Edukacji Narodowej, „*Almanach Historyczny*” 2003, R. 5, s. 75–113; J. Dzieniakowska: Sprawy bibliotek kuratorskich na łamach „*Dzienników Urzędowych Kuratoriów Okręgów Szkolnych*” w Drugiej Rzeczypospolitej, „*Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej*” 2004, red. M. Adamczyk, z. 21, s. 59–81; D. Koźmian: Czasopisma uczniowskie jako cenne źródło do badań dziejów wychowania i szkolnictwa w Drugiej Rzeczypospolitej [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków: „*Impuls*”, 2004, s. 209–221; M. Olczak-Kardas: Bibliografia wydawnictw zwartych „*Naszej Księgarni*” Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego za lata 1921–1939, Kielce: Wydawnictwo Antykwaryczne, 2005; F. Wolański: Osiemnastowieczne podręczniki geograficzne jako źródło historyczne [w:] *Causa creandi: o pragmatyce źródła historycznego*, red. S. Rosik i P. Wiszewski, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005, s. 533–538; Kuratorskie biblioteki pedagogiczne na Kresach Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej: wybór źródeł, oprac. J. Dzieniakowska, Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2006; M. Olczak-Kardas: „*Nasza Księgarnia*” na łamach „*Głosu Nauczycielskiego*”: wybór źródeł za lata 1921–1939, Kielce: Wydawnictwo Antykwaryczne, 2006; I. Socha, Druki ulotne i okolicznościowe jako świadectwa kultury szkoły [w:] *Druki ulotne i okolicznościowe: wartości i funkcje*, red. M. Komza i A. Migoń, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006, s. 322–344; R. Kamińska-Skowrońska: Szkolne publikacje sprawozdawcze z XIX i początku XX wieku w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, „*Rocznik Toruński*” 2008, R. 35, s. 185–199; E. Grzelakowska, M. Wachowicz: Archiwalia Publicznej Szkoły Powszechnej w Aniołowie w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Łodzi, „*Zgierskie Zeszyty Regionalne*” 2010, t. 5, s. 253–262; A. Bajor: „*Przegląd Piśmiennictwa o Książce*” jako źródło informacji o bibliotekach szkolnych oraz publicznych dla dzieci i młodzieży (1955–1968), „*Nowa Biblioteka*” 2010, nr 2(7), s. 27–46.

¹¹ Np. A. Jagusztyn: *Katalog sprawozdań szkolnych 1843–1995. Cz. 1: Polonica*, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1997; E. Jankisz: *Bibliografia rozpraw zawartych w sprawoz-*

Tematem znacznie liczniejszym, niż poświęcone bibliotekom, studiów i przyczynków stała się **książka szkolna**. Pojęcie nie było definiowane jednolicie. Zwykle łączono je z podręcznikiem lub lekturą – czyli opracowaniem edytorskim ukształtowanym celowo do użytku szkolnego nauczania i wychowania – albo z zasobem bibliotek szkolnych. Zważywszy, że szkoły są miejscem gromadzenia zbiorów na potrzeby czytelnictwa nie tylko programowanego, ale i spontanicznego, można pojęcie to rozumieć *sensu largo*, jako wszelkie postacie dokumentów używanych i tworzonych w obiegu szkolnym (lekcyjnym, kółkowym, organizacyjnym, nieformalnym). W zależności od przyjętej opcji, *differentia specifica* książki szkolnej wynikałaby więc albo z jej cech formalnych – edytorskich, albo z obecności i funkcji w szkolnej komunikacji. Funkcjonalna orientacja współczesnej bibliologii skłania ku drugiemu stanowisku. Liczne tytuły piśmiennictwa dla dzieci i młodzieży mogą wchodzić w zakres książki szkolnej, która jednak nie obejmuje całego zasobu tekstów dla młodego odbiorcy, a jedynie te, którym przyznano określoną rolę w szkolnym obiegu, zalecając je lub dopuszczając (np. jako lektury), lub które włączano w ten obieg niejawnie¹². Tak więc książka szkolna to gatunkowo

daniach szkolnych za lata 1843–1998 w zbiorach Biblioteki Głównej WSP w Rzeszowie. Cz.1: Polonica, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 2000; B. Stępień: Sprawozdania szkolne w zbiorach specjalnych i regionaliach Biblioteki Uniwersytetu Rzeszowskiego [w:] Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych: materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego, 9–11 września 2009, red. R. Gaziński, Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, 2010, s. 111–118.

¹² Chodzi o obieg książki w szkołach pod zaborami, który jako programowany przez polskie pozaszkolne organizacje ideowe i polityczne miał charakter formalny i zorganizowany, tworząc „szkołę w szkole”. Na ziemiach wielokulturowego pogranicza, gdzie obieg tekstów był dwujęzyczny, a podstawową rolę kształcenia oraz inicjacji czytelniczej przyjmowała edukacja domowa, zdefiniowanie książki jako „szkolnej” jeszcze bardziej się komplikuje. W odniesieniu do Śląska ukazała to K. Kossakowska-Jarosz (Śląsk znany. Śląsk nie znany: o kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umasowienia, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1999; eadem: Dziecko w śląskim planie upowszechniania kultury (przełom XIX i XX w.), *Studia Śląskie* 1997, t. 55, s. 262–272; eadem: Książka w edukacji domowej na Górnym Śląsku na przełomie XIX i XX wieku [w:] *Przeboje edukacji polonistycznej*, red. D. Michułka, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2001, s. 129–146; zob. także artykuły w nrze 4(23), R. 2016 „Nowej Biblioteki” (*Historia książki dla dzieci i młodzieży*, red. I. Socha) oraz w pracach: *Z dziejów książki, prasy i bibliotek na Śląsku w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice: Uniwersytet Śląski, 1999, s. 1–12; *Obieg książki polskiej na Śląsku a wielokulturowość regionu*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice: Uniwersytet Śląski, 1999, s. 43–55; I. Socha: „Przykładne, użyteczne i zabawne”. O polskich książkach dla młodego odbiorcy na Śląsku w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001.

różnorodne zbiory „książki w szkole”, definiowane ze względu na specyficzne funkcje: poznawcze, edukacyjne, propedeutyczne, inicjacyjne, wychowawcze, integracyjne, narodotwórcze itp.¹³

Fundamentalne znaczenie miały prace bibliologów poświęcone dokumentowaniu repertuaru wydawniczego i gatunków edytorskich przeznaczonych dla uczniów i nauczycieli (elementarzy, podręczników, katechizmów, edycji lektur z zakresu literatury pięknej i popularnonaukowej, czasopism, opracowań metodycznych)¹⁴. Charakteryzowano je głównie ze względu na cechy tekstowe i formalne oraz funkcje kulturowe¹⁵.

¹³ Podobne stanowisko przyjmuje m.in. Bogumiła Staniów w monografii: *Książka popularnonaukowa dla dzieci i młodzieży w polskiej szkole w latach 1945–1989: zalecenia i rzeczywistość (studia i szkice)*, Warszawa: SBP, 2018.

¹⁴ Np. A. Jazdon: *Podręczniki w ofercie wydawców poznańskich (1831–1862)*, „Kronika Miasta Poznania” 2001, nr 4, s. 179–190; *Historia, społeczeństwo, wychowanie*, red. J. Maternicki, M. Hoszowska, P. Sierzęga, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003; J. Dziśniakowska: *Inicjatywy wydawnicze MWRiOP w zakresie książek szkolnych w latach 30. Drugiej Rzeczypospolitej [w:] Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą*, red. J. Dziśniakowska, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2007, s. 113–124; M. Walczak: *Podręczniki i kompendia wiedzy w dziejach edukacji [w:] Bibliologia*, red. D. Kuźmina, Warszawa: SBP, 2007, s. 371–380; M. Olczak-Kardas: *Książka dla nauczyciela w repertuarze wydawniczym „Naszej Księgarni” w latach 1921–1939 [w:] Studia z dziejów książki i prasy: przegląd badań za lata 2007–2010*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała, K. Wodniak, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2010, s. 189–201; eadem: *„Nasza Księgarnia” na rynku wydawniczo-księgarskim Drugiej Rzeczypospolitej*, Kielce: Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne, Oddz. Kielce, 2014; E. Jamróż-Stolarska: *Serie literackie dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1989: produkcja wydawnicza i ukształtowanie edytorskie*, Warszawa: SBP, 2014.

¹⁵ T. Bieńkowski: *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna, 2000; J. Ronikier: *Szkolny podręcznik historii – szczególny rodzaj książki. Podręczniki historii do szkół średnich w okresie 1920–1990 [w:] Biblioteka i informacja w komunikowaniu: jubileusz 25-lecia studiów Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, red. M. Kocójowa, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, s. 200–209; idem: *Mit – historia: mitotwórcze funkcje podręczników szkolnych*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002; F. Pilarczyk: *Elementarze polskie od ich XVI-wiecznych początków do II wojny światowej: próba monografii księgoznawczej*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2003; H. Czerwień, M. Kapuśniak: *Elementarze szkolne wydawane w jasnogórskiej drukarni, „Studia Claramontana” 2004, t. 22, s. 391–404*; A. Fijałkowski: *W sprawie genezy „Orbis sensualium pictus” Jana Amosa Komeńskiego [w:] Kultura, zmiana społeczna, wychowanie: inspiracje i poszukiwania: księga jubileuszowa poświęcona profesor Annie Przecławskiej*, red. A. Grodzki, D. Świerczyńska-Jelonek, A. Wiłkomirska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2006, s. 203–215; K. B. Kochan: *Edukacja elementarna i elementarze porozbiorowe w II Rzeczypospolitej*, Kraków: „Impuls”, 2009; eadem: *Elementarze szkolne w II Rzeczypospolitej*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2012; M. Białokur: *Bio-*

Rzadziej studia dotyczyły estetyki i wyposażenia edytorskiego książek szkolnych¹⁶.

Różnorodne gatunki książki i prasy szkolnej¹⁷ dostrzegli pedagodzy jako źródła do dziejów oświaty i wychowania, których wartości wcześniej w tym aspekcie nie doceniano¹⁸. Historycy kultury i oświaty, a także bibliolodzy, zawartość książek szkolnych analizowali ze względu na modele wiedzy (historycznej, literackiej, geograficznej itp.) niosące określony obraz świata (wartości humanistyczne, patriotyczne, moralne, estetyczne)

grafistyka w szkolnej edukacji historycznej na przykładzie losów Gabriela Narutowicza w szkolnej narracji podręcznikowej na przełomie XX i XXI wieku [w:] *In servitute scientiarum: biografistyka, Galicja, Druga Rzeczpospolita: księga pamiątkowa w 10. rocznicę śmierci Profesora Leszka Kuberskiego*, red. A. Maziarz, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2017; B. Staniów, *Książka popularnonaukowa...*

¹⁶ F. Pilarczyk: *Ilustracje w elementarzach polskich*, Zielona Góra, Wrocław: Wydawnictwo „And”, 1998; B. Staniów: *Rola ilustracji we współczesnym podręczniku i książce edukacyjnej* [w:] *Sztuka książki: historia – teoria – praktyka*, red. M. Komza, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 175–192; E. Piwowarska: *Początki, zmienność formy i funkcji ilustracji z pierwszych uczniowskich książek do czytania (zarys dziejów do 1939 roku)* [w:] *Nauczyciel i uczeń we wspólnej przestrzeni edukacyjnej*, red. W. Grelowska i J. Karbowiczek, Częstochowa: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza, 2005, s. 49–58.

¹⁷ E. Piwowarska: *Podręczniki do nauczania rysunku [...] [w:] Dziecko i sztuka*, red. W. Szlufik i A. Pękala, Częstochowa: Wydawnictwo WSP, 2000, s. 103–112; K. Jakubiak: *Pierwsze polskie podręczniki dla ochraniarek i freblanek z XIX i początków XX wieku* [w:] *Historyczne i współczesne konteksty kształcenia nauczycieli wczesnej edukacji*, red. W. Leżańska, Łódź: Wyższa Szkoła Informatyki, 2004, s. 125–130; J. Dybiec: *Profesorские dyskusje nad podręcznikiem dla szkół elementarnych w Wolnym Mieście Krakowie* [w:] *Orientacje i kierunki w badaniach...*, s. 164–174; T. Jaroszek: *Książki bibliotek szkolnych w systemie edukacji Polski międzywojennej (1918–1939)* [w:] *Wychowanie – nierozłączność teorii i praktyki: w perspektywie historii edukacji oraz pedagogiki specjalnej i resocjalizacyjnej*, red. D. Apanel i A. Jaworska, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2010, s. 56–66; K. Kochan: *Rynek podręczników szkolnych oraz polityka Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w zakresie doboru elementarzy w II Rzeczypospolitej* [w:] *Wybrane problemy teorii i praktyki pedagogicznej II Rzeczypospolitej*, red. E. Bartkowiak i E. Kahl, Zielona Góra: Oficyna Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2010, s. 83–91.

¹⁸ Zob. *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków: „Impuls”, 2004; *Orientacje i kierunki w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2009; *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010; *Czasopiśmiennictwo okresu Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010; *Czasopiśmiennictwo drugiej połowy XX wieku jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010.

i zakres kompetencji, waloryzując wpisane w ich treści strategie edukacyjne, a także wzory osobowe¹⁹.

Książka szkolna, jej repertuary i różnorodne zbiory, stała się i dla jednych, i dla drugich podstawowym zasobem źródeł. Józef Budzyński np. kreślił na tej podstawie wszechstronny obraz edukacji humanistycznej w śląskich gimnazjach w XVI–XVIII wieku²⁰. Wojciech Sajkowski fundamenty wzoru wychowawczego określanego mianem *honnête homme* odnajdował w kanonie autorów i tekstów dobieranych jako lektura obowiązująca do użytku uczniów i nauczycieli kolegiów pijarskich w XVIII wieku, której celem było ukształtowanie pożądanego wzoru osobowego. Pokazywał uprzywilejowane sposoby czytania (fragmentaryczne, nastawione na określone treści i cele – moralne, zabawowe, towarzyskie, prowadzenie dyskursu), wskazując na nowość polskich pijarskich wzorów lektury, w odróżnieniu od francuskich²¹. Czerpiące z wzorów antycznych

¹⁹ Np. J. Maternicki: *Historia i wychowanie*, Warszawa: WSiP, 1990; B. Kubis: *Wartości uniwersalne w lwowskich opracowaniach dydaktycznych i podręcznikach historii okresu Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 4, red. J. Jarowiecki, Kraków: Akademia Pedagogiczna, 1999, s. 108–113; A. Landau-Czajka: *Kobiety a praca zawodowa w podręcznikach szkolnych dla dzieci* [w:] *Kobieta i praca: wiek XIX i XX*, t. 6, red. A. Żarnowska i A. Szwarz, Warszawa: „DiG”, 2000, s. 337–352; Z. Zasacka: *Wyobrażenia ojczyzny i oblicza patriotyzmu w podręcznikach do języka polskiego dla szkoły podstawowej w latach 1945–1990*, Warszawa: IKiCz BN, 2000; E. Magiera: *Wybrane podręczniki do szkół powszechnych wydane po reformie Janusza Jędrzejewicza w okresie międzywojennym jako przejaw „Nowego Wychowania”* [w:] *Pedagogika nowego wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, red. A. Meissner i Cz. Majorek, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 2000, s. 345–357; A. Franaszek: *Od Bieruta do Herlinga-Grudzińskiego: wykaz lektur szkolnych w Polsce w latach 1946–1999*, Warszawa: Biblioteka Narodowa IKiCz, 2006; B. Bilicka: *Kościół w polskich katechizmach i podręcznikach do nauki religii dla dzieci i młodzieży w latach 1945–2001*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2009; D. Michułka: *Ideologia płci jako strategia adaptowania tekstów do szkół w podręcznikach do nauczania języka polskiego dla dziewcząt i chłopców z II połowy XIX wieku* [w:] *Ideologie codzienności*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekota, M. Poprawa, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009, s. 297–321; I. Michalska: *Wychowanie do czytelnictwa uczniów szkół powszechnych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2011; J. Wojdon: *Świat elementarzy: obraz rzeczywistości w podręcznikach do nauki czytania w krajach bloku radzieckiego*, Warszawa: IPN, 2015.

²⁰ J. Budzyński: *Tradycje literackie i teatralne humanistycznych szkół Śląska od średniowiecza do oświecenia*, Polska Akademia Nauk. Oddział w Katowicach. Komisja Historycznoliteracka, Kielce: „Szumacher”, 1996; idem: *Paideia humanistyczna, czyli wychowanie do kultury: studium z dziejów klasycznej edukacji w gimnazjach XVI–XVIII wieku (na przykładzie Śląska)*, Częstochowa: Wydawnictwo WSP, 2003.

²¹ W. Sajkowski: *Książki przeznaczone do użytku uczniów i nauczycieli kolegiów pijarskich a kanon lektur honnête homme’a* [w:] *Recepcja ideału moralnego honnête homme w programie edukacyjnym Collegium Nobilium za panowania Augusta III Sasa, Scripta*

sposoby czytania i modele lektury w szkołach średniowiecznej i renesansowej Europy zarysował Albert Gorzkowski²². Repertuary książki szkolnej w perspektywie politycznych i regionalnych uwarunkowań Śląska pruskiego: kryteria doboru tekstów dla szkoły, sposoby czytania i style odbioru, przydawane lekturze funkcje ideologiczne – to tematyka bogatych źródłowo studiów Jürgena Joachimsthalera publikowanych w ceniowej interdyscyplinarnej edycji Uniwersytetu Wrocławskiego „Republika Uczonych”²³. Podręczniki i repertuary lektury jako „tekstowe” narzędzia kształcenia i wychowania – formowania postaw etycznych, kompetencji i wzorów recepcji – badali od dawna także literaturoznawcy²⁴.

Minora, t. 6, red. J. Dobosz, Poznań: Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2010, s. 567–585.

²² A. Gorzkowski: Qui legit, intelligit: refleksje o retorycznych modelach lektury w kulturze i literaturze dawnej, „Pamiętnik Literacki” 2003, R. 94, z. 1, s. 5–23.

Studia poświęcone historii pisma i lektury tworzą bogaty nurt we współczesnych europejskich badaniach humanistycznych. Ukazują konteksty ważne również dla szkoły jako instytucji kultury pisma. Zob. m.in. K. Migoń: Bibliologia – nauka o kulturze książki, „Nauka” 2005, nr 2, s. 49–57; A. Zdanowicz: Co zajmuje zachodnich badaczy historii czytelnictwa? Przegląd prac angielskojęzycznych, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2008, nr 39/40, s. 7–20; eadem: Odtwarzanie historii czytania: syntezy, monografie i nowe propozycje badawcze. Przegląd angielskojęzycznych prac z historii czytelnictwa, wydanych w latach 1992–2011, „Roczniki Biblioteczne” 2012, R. 56, z. 1/2, s. 191–224; Europejski kanon literacki: dylematy XXI wieku, red. E. Wichrowska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.

²³ J. Joachimsthaler: Lesen in Oberschlesien. Teil 1: das System der wilhelminischen Schul- und Volksbüchereien [w:] Śląska Republika Uczonych, red. M. Hałub i A. Mańko-Matysiak, Wrocław: ATUT, 2006, s. 260–280; idem: Lesen in Oberschlesien. Teil 2: Theorie und Praxis der Literatur in Oberschlesien [w:] ibidem, s. 375–398; idem: Lesen in Oberschlesien. Teil 3: Sozial differenzierte Lektürepolitik(en) für unterschiedliche gesellschaftliche Schichten [w:] ibidem, s. 284–305.

²⁴ W ośrodku wrocławskim już od lat 70. i 80. dokumentowano repertuary wydawnicze lektur polonistycznych używanych w edukacji szkolnej XIX i XX wieku (W. Dynak: Lektura w szkole: z zagadnień komunikacji literackiej, Warszawa–Wrocław: PWN, 1978; Z dziejów edukacji literackiej w Galicji, red. M. Ingłot, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1983) oraz rozwijano badania nad zawartością podręczników literatury i ich rolą dla kształtowania modelu edukacji polonistycznej, ale także dla formowania wzorów osobowych. Np.: I. Sikora: Literatura Młodej Polski w szkolnej edukacji polonistycznej, [cz. 1] Od końca XIX wieku do 1939 roku, [cz. 2] Młoda Polska w szkole PRL (1945–1990), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995; D. Mičułka: „Ad usum Delphini”: o szkolnej edukacji literackiej – dawniej i dziś, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2013. Istotny wkład naukowy wniosły także ośrodki krakowski i opolski (Z. Budrewicz: Czytanka literacka w gimnazjum międzywojennym: geneza, struktura, funkcje, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003; K. Jędrych: Założenia dydaktyczne, tematy i bohaterowie „W szkole i w domu” – zbioru czytanek pod redakcją J. Mortkowiczowej i S. Sempołowskiej [w:] Stare i nowe w literaturze dla dzieci i młodzieży – małe formy narracyjne, red. B. Olszewska

Przywołane przykłady pokazują, że w badaniach historycznych, nie tylko bibliologicznych, perspektywa obserwacji wyraźnie przesuwiała się z „klasycznych” obiektów (w nauce o książce: bibliotek i księgozbiorów, edytorskich egzemplów) na repertuary, kanony lektur²⁵, w kierunku odczytywania ich kulturowych znaczeń. Zasoby książki szkolnej badane były nie tylko jako repertuar wydawniczy czy biblioteczny, ze względu na cechy formalne – edytorskie i piśmiennicze, ale przede wszystkim jako *sui generis* projekt kulturowy – ze względu na przekazywanie określonego modelu wiedzy i kompetencji oraz kształtowanie przekonań wychowanka.

Wielu autorów harmonijnie łączyło oba te cele naukowe. Metoda funkcjonalna, która dowartościowała społeczno-kulturowe konteksty, a uwagę kierowała na stosowane w praktyce repertuary i ich funkcje, łączyła się bowiem zwykle z metodą historyczną, której celem była źródłowa dokumentacja książki szkolnej: jej zasobu bibliotecznego, instytucji sprawczych i wydawców oraz cech wydawniczych²⁶. Np. liczne w ostatnich latach prace poświęcone swoistym repertuariom, jakimi były bibliografie zalecające i poradniki lektury dla dzieci i młodzieży, przyno-

48 i O. Pajęczkowski, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2017, s. 45–58) oraz inne środowiska akademickie (np. Podręczniki literatury w szkole średniej, wczoraj – dziś – jutro, red. B. Chrzastowska, Poznań: Nakom, 1991; M. Łojek: Jan Kochanowski w edukacji uczniów w latach 1564–1984, Bydgoszcz: [Mieczysław Łojek], 2003; A. Książek-Szczerpanikowa: Szkolne kształcenie literackie wobec przekazów i przekazańników: wczoraj, dziś, jutro, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2005. Znajdujemy tam także uwagi odnoszące się do cech estetycznych i edytorskich szkolnych edycji.

²⁵ Jednym z wielu repertuariów lektury obecnych w szkolnej komunikacji jest literacki kanon kulturowy. Zob. I. Socha: Repertuar jako kategoria badawcza w polskiej nauce o książce [w:] Nauka o książce, bibliotece i informacji we współczesnym świecie, red. M. Banacka, Warszawa: SBP, 2003, s. 90–101; Europejski kanon literacki...

²⁶ T. Świętosławska: „Wielka Biblioteka” – kartka z dziejów edytorstwa szkolnego [w:] Przeszłość odległa i bliska, red. K. Robakowski [et al.], Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2000, s. 471–477; E. Wójcik: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 6, cz. 1, red. J. Jarowiecki, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003, s. 100–111; M. Pacholak: Pośród filomackich darów dla szkoły powiatowej w Kownie, edycje wrocławskie, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie” 2005, R. 45, s. 45–89; M. Bednarzak-Libera: Rola książki w działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej (1891–1918), szkic do dziejów książki w Krakowie [w:] „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2006, [z.] 4, red. H. Kosętko, s. 177–197; K. Sanojca: Rola lwowskiego Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w realizacji polityki oświatowej Drugiej Rzeczypospolitej [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki, t. 8, red. H. Kosętko, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2006, s. 102–110; J. Dzieńniakowska: Inicjatywy wydawnicze MWRIOP w zakresie książek szkolnych...

szą zarówno wartościową dokumentację bibliograficzną i typologię księgoznawczą tego gatunku, jak też interesujące studium jego kulturowych znaczeń i funkcji²⁷.

W „funkcjonalnym” ukierunkowaniu badań można również w jakiejś mierze upatrywać przyczyn ogromnego rozwoju publikacji poświęconych **czasopiśmiennictwu** szkolnemu oraz – w mniejszym stopniu – pedagogicznemu. Na tym polu studia bibliologiczne i historycznooświatowe zbliżyły się, jeśli chodzi o tematykę i stosowane metody badawcze: analizę zawartości i analizę treści czasopism. Różni je cel naukowy: dla historyków oświaty jest nim przede wszystkim badanie roli czasopism w transmisji treści poznawczych i wychowawczych, w upowszechnianiu idei i praktyk edukacyjnych²⁸. Największa liczba publikacji, kilkadziesiąt

²⁷ A. Zdanowicz: Unormować czytanie: O poradnikach lekturowych przełomu XIX i XX wieku [w:] *Komunikowanie i komunikacja na ziemiach polskich w latach 1795–1918*, red. K. Stępnik i M. Rajewski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2008, s. 239–250; eadem: „Ostrożnie z czytaniem!”, o poradnikach lekturowych z lat 1919–1939 [w:] *Komunikowanie i komunikacja w dwudziestoleciu międzywojennym*, red. K. Stępnik i M. Rajewski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2010, s. 141–152; A. Nosek: Wzory i antywzory postaw oraz zachowań czytelniczych młodego odbiorcy w świetle wybranych polskich poradników z okresu międzywojennego [w:] *Czytanie, czytelnictwo, czytelnik*, red. A. Żbikowska-Migoń i A. Łuszczyk, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011, s. 309–322; J. Dzieniakowska: Czytelnictwo uczniów w zaleceniach decydentów oświaty i praktyce szkolnej w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce, *ibidem*, s. 297–308; B. Staniów: Książka popularnonaukowa w wykazach ministerialnych dla szkół w latach 1945–1980: próba charakterystyki zaleceń lekturowych, *ibidem*, s. 337–348; prace w tomie: *Zalecenia i przestrogi lekturowe (XVI–XX wiek)*, red. M. Jarczykowa i A. Bajor, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012.

²⁸ A. Stopińska-Pająk: Wkład czasopisma „Szkoła” w rozwój myśli pedagogicznej [w:] *Myśl edukacyjna w Galicji 1772–1918: ciągłość i zmiana*, red. Cz. Majorek i A. Meisner, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1996, s. 169–179; I. Michalska: Łódzkie czasopisma pedagogiczne w XX wieku [w:] *Rola nauczycieli łódzkich w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi*, red. S. Gala, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1998, s. 123–139; eadem, *Czasopismo „Teatr w Szkole” (1934–1939) jako wyraz praktycznej realizacji idei „Nowego Wychowania”* [w:] *Pedagogika nowego wychowania...*, s. 229–237; T. Jałmużna: *Czasopisma szkolne w latach międzywojennych w realizacji idei „Nowego Wychowania”*, *ibidem*, s. 249–258; S. Majewski, S. Mazur: Idee „nowego wychowania” na łamach „Pracy Szkolnej” w okresie międzywojennym, *ibidem*, s. 259–264; H. Kramarz: *Krakowska „Gazeta Szkolna” (1902–1913) i geneza jej radykalizmu w krytyce galicyjskiej oświaty ludowej* [w:] *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 5, red. J. Jarowiecki, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001, s. 545–551; J. Błażejewska: *Dyskusja wokół funkcji i zadań bibliotek szkolnych na łamach galicyjskiego „Muzeum” (1885–1918)* [w:] *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*, t. 7, red. H. Kosętko, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005, s. 218–230; D. Łęcka: *Idea wychowania narodowego na łamach czasopisma pedagogicznego „Szkoła” – jej ważność i aktualność* [w:] *Edukacja i jej historiografia: w poszukiwaniu płaszczyzny twórczego dialogu*, red. S. Sztobryn i J. Semków, Kraków: Oficyna Wy-

tekstów, zwłaszcza w ostatniej dekadzie poprzedniego i pierwszej obecnego stulecia, dotyczy czasopiśmiennictwa szkolnego i dziecięcego w latach międzywojennych oraz jego funkcji wychowawczych, edukacyjnych i kulturowych²⁹. Są to charakterystyki czasopism danego wydawcy i środowiska szkolnego, miejscowości czy regionu³⁰, lub studia poszczególnych tytułów, w większości tworzonych przez samą młodzież³¹.

dawnictwo „Impuls”, 2006, s. 133–145; K. Ruchała: „Szkolnictwo Ludowe” („Szkolnictwo”) 1891–1915, „Almanach Sądecki” 2007, R. 16, nr 1/2, s. 92–120; V. Przeremska: „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie” (1925–1934) w dyskusji nad wychowaniem muzycznym młodzieży szkolnej [w:] *Czasopiśmiennictwo okresu Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło do historii edukacji...*, s. 229–243.

²⁹ I. Socha: *Czasopisma dla młodzieży – literatura piękna – wychowanie literackie (1918–1939)*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1990; I. Michalska: *Czasopisma Związku Nauczycielstwa Polskiego dla dzieci w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1994; J. M. Żmichrowska: *Cele wychowawcze czasopism dla dzieci i młodzieży szkolnej wydawanych przez związki nauczycielskie w dwudziestolecium międzywojennym (1918–1939)*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Pedagogiczne” 1996, z. 1, s. 132–153; M. Rogoż: *Czasopisma dla dzieci i młodzieży Instytutu Wydawniczego „Nasza Księgarnia” w latach 1945–1989: studium historycznoprasowe*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2009; B. Bogolebska: *Prasa szkolna międzywojnia a kształtowanie postaw twórczych uczniów*, „Edukacja Humanistyczna” 2010, t. 6/7, s. 137–142.

³⁰ T. Jałmużna: *Łódzkie czasopisma szkolne w latach międzywojennych*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1998; H. Synowiec: *Śląskie czasopisma szkolne (1922–1939)*, Katowice: WBP w Katowicach, 1999; K. Sanojca: *Czasopisma młodzieży szkolnej międzywojennego Lwowa [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*, t. 7, red. H. Kosętko, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005, s. 457–462; M. Jeleniewski: *Bydgoska prasa szkolna dwudziestolecia międzywojennego*, „Kronika Bydgoska” 2007 (druk 2008), s. 53–76; S. Kawirski: *Czasopisma szkolne wydawane w okresie międzywojennym przez uczniów Państwowego Gimnazjum i Liceum w Jaśle*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2008, t. 20, s. 191–205.

³¹ W. Leszczyński: „Ogniwa” (1928–1931) – czasopismo częstochowskiej młodzieży nauczycielskiej szkół średnich i jego udział w szkolnej komunikacji literackiej, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filologia Polska” 1994, z. 4, s. 137–156; W. Gill: „Strażnica Kresowa” i „Syzyf” – czasopisma szkolnej młodzieży krotoszyńskiej z początku lat trzydziestych okresu międzywojennego [w:] *Między historią a politologią*, [red. W. Gill et al.], Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, 1998, s. 75–82; M. Bednarzak-Libera: „Echo Szkolne” (1924–1925) – dwutygodnik młodzieży Szkoły Realnej i Handlowej Wacława Szwedowskiego w Siedlcach [w:] *Prasa podlaska w XIX–XXI wieku*, t. 3, red. R. Dmowski i A. Kołodziejczyk, Siedlce: Instytut Historii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, 2010, s. 119–150; K. Woźniakowski: „Młodzież” i kontynuacje – uchodźcze szkolne periodyki z Balatonboglár, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2010, t. 13, s. 151–182; K. Szymczak: *Główne kierunki oddziaływań wychowawczych czasopisma dla młodzieży „Iskry” (1923–1939) [w:] Czasopiśmiennictwo okresu Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło do historii edukacji...*, s. 189–201; I. Stelmasiak: *Otoczenie polityczno-ideowe i instytucjonalne czasopisma Straży Przedniej „W Młodych Oczach”*, ibidem, s. 89–106; J. Król: *Kreacja rzeczywistości społeczno-*

Temat **cenzury** książek i czasopism adresowanych do szkolnej młodzieży uwzględniali częściowo w swoich obszernych monografiach i studiach czołowi badacze zagadnień cenzury, zwłaszcza Janusz Kostecki i Joachim Glensk. Pewne aspekty cenzurowania książki i prasy szkolnej w wieku XIX i w dwudziestoleciu międzywojennym ukazywały cytowane już teksty J. Joachimsthalera, K. Kossakowskiej-Jarosz, G. Wrony, a także M. Gwadery, I. Sochy oraz I. Michalskiej³². W licznych artykułach dotyczących okresu PRL podejmowany był problem propagandy ideologicznej, której narzędziem były starannie przez cenzurę selekcjonowane książki i prasa adresowane w latach 40. i 50. do młodzieży szkolnej³³.

-politycznej na łamach „Sztandaru Młodych” w latach 1950–1956 i jego rola w kształtowaniu światopoglądu młodzieży szkolnej [w:] *Czasopiśmiennictwo drugiej połowy XX wieku jako źródło do historii edukacji...*, s. 63–70.

³² I. Socha: „Für die Jugend nicht geeignete – dla młodzieży niewłaściwe”, o cenzurowaniu książek szkolnych w drugiej połowie XIX wieku na Śląsku austriackim [w:] *W kręgu książki, biblioteki i informacji naukowej*, red. K. Heska-Kwaśniewicz i D. Pietruch-Reizes, Katowice: Uniwersytet Śląski, 2004, s. 250–261; M. Gwadera: *Z dziejów cenzury państwowej książek dla dzieci i młodzieży w bibliotekach szkolnych Śląska Cieszyńskiego*, głos Ludwika Brozka, „Śląskie Miscellanea” 2007, t. 20, s. 18–28; I. Michalska: *Działalność ministerialnej komisji selekcji piśmiennictwa dla dzieci i młodzieży w okresie międzywojennym* [w:] *Z dziejów oświaty polskiej*, red. I. Kość i E. Magiera, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007, s. 113–123; G. Nieć, G. Wrona: „Walka z lekturą zakazaną”: bibliologiczne spojrzenie na dyskusje wokół książki „zakazanej” i jej wpływu na dzieci w końcu XIX i na początku XX w., „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2013, nr 2, s. 135–152.

³³ K. Heska-Kwaśniewicz: *Przed czym chciano obronić młodego czytelnika PRL-u, czyli o czystkach w bibliotekach szkolnych lat 1949–1953* [w:] *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji*, red. K. Heska-Kwaśniewicz i I. Socha, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1996, s. 73–80; W. Theiss: *Pedagogika i cenzura, o książkach „niezgodnych z obecnym duchem” 1945–1956* [w:] *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*, red. F. Adamski i A. M. de Tchorzewski, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999, s. 39–48; M. Brodala: *Propaganda dla najmłodszych w latach 1948–1956: instrument stalinowskiego wychowania* [w:] M. Brodala, A. Lisiecka, T. Ruzikowski: *Przebudować człowieka: komunistyczne wysiłki zmiany mentalności*, red. M. Kula, Warszawa: „Trio”, 2001, s. 17–22; G. Gulińska: *Ideologiczne selekcje księgozbiorów w Polsce w latach 1944–1956 ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek szkolnych Kielc*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 2001, t. 6, s. 49–59; J. Wojdon, *Propaganda polityczna w podręcznikach dla szkół podstawowych Polski Ludowej (1944–1989)*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001; eadem: *Partyjna kontrola nad podręcznikami szkolnymi w Polsce Ludowej* [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989)*, red. R. Grzybowski, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005, s. 93–103; M. Korczyńska-Derkacz: *Książki szkodliwe politycznie, czyli akcja „oczyszczania księgozbiorów bibliotek szkolnych, pedagogicznych i publicznych w latach 1947–1956* [w:] *Niewygodne dla władzy: ograniczenia wolności słowa na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. D. Degen i J. Gzella, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2010, s. 335–356; M. Laskowski: *Podręczniki szkolne ze zbiorów Pe-*

Kształtowanie się szkolnych praktyk wartościowania tekstów i ich doboru do edukacyjnych repertuarów ukazywały prace poświęcone zagadnieniom recepcji lektury i **czytelnictwa młodzieży**³⁴. Zwrócono uwagę na prasę i publicystykę (kulturalną, pedagogiczną, polityczną) pod kątem proponowanych szkole wzorów lektury: indywidualnej i wspólnej,

52 dagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Łodzi źródłami dokumentującymi propagandę polityczną szkolnictwa lat 1944–1956 [w:] *Bibliologia polityczna...*, s. 365–371; B. Staniów: *Wielka polityka dla młodych czytelników: „Świat Młodych” w służbie propagandy w latach 1949–1954*, *ibidem*, s. 337–348; M. Rogoź: *Polska literatura dla dzieci i młodzieży w okowach cenzury. Oceny wydawnicze książek z lat 1948–1956*, „*Roczniki Biblioteczne*” 2012, R. 56, s. 55–81; M. Nadolna-Thuczykont: *Powrót książek „zakazanych” do współczesnych odbiorców: (wybrane zagadnienia)*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013; M. Korczyńska-Derkacz: „Kocia mama” na indeksie, czyli o decyzjach komisji oceny i selekcji księgozbiorów bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych raz jeszcze, „*Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze*” 2015, z. 7, s. 175–192; B. Staniów: „*Kalendarze Uczniowskie*” jako kompendia wiedzy i indoktrynacji młodego czytelnika w latach 1946–1952 [w:] *Region i książka: szkice z dziejów książki regionalnej*, red. E. Andrysiak i E. Steczek-Czerniawska, Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2016, s. 63–73; eadem: *Książki z serii „Biblioteka Młodych Miczurinowców” jako przykład łączenia popularyzacji wiedzy i ideologizacji młodego pokolenia w latach 50. XX wieku*, „*Roczniki Biblioteczne*” 2016, R. 60, s. 209–221; zob. też publikację źródeł: *Cenzura PRL, wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1 X 1951 roku*, postowie Z. Żmigrodzki, Wrocław: Wydawnictwo „Nortom”, 2002 [m.in. książki z bibliotek szkolnych].

³⁴ B. Kulka: *Szkolna recepcja Bolesława Prusa w latach 1918–1997, rekonesans badawczy*, „*Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filologia Polska*” 1998, z. 7, s. 99–120; S. Siekierski: *Czytania Polaków w XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2000, s. 183–203; B. Kulka: *Młodzież i szkoła średnia wobec problemu czytelnictwa (lata 1870–1918 i 1995)* [w:] *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji...*, s. 51–61; eadem: *Juliusz Słowacki w kształceniu pozalekcyjnym i pozaszkolnym przed rokiem 1918*, „*Przegląd Historyczno-Oświatowy*” 2000, nr 1/2, s. 101–124; eadem: „*Cząstka narodowej Ewangelii*” – recepcja twórczości Juliusza Słowackiego w szkołach średnich przed rokiem 1918, „*Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filologia Polska*” 2001, z. 8, s. 55–82; H. Gradkowski: *Mickiewicz w polskiej szkole pierwszej połowy XX wieku: strategie lektury i style odbioru*, Jelenia Góra: Kolegium Karkonoskie PWSZ, 2001; idem: *Szkolna recepcja Słowackiego w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, Częstochowa: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza, 2004; J. Kostecki: *Literackie teksty Sienkiewicza w szkole polskiej w latach 1946–1999* [w:] *Henryk Sienkiewicz w szkole, bibliotece i muzeum*, red. T. Bujnicki i J. Majchrzyk, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, s. 39–51; K. Budzianowska: *Co czytać i po co czytać...*, czyli o lekturach dzieci i młodzieży w świetle czasopism pedagogicznych międzywojnia [w:] *Kultura i oświata w europejskim międzywojniu (1918–1939)*, red. R. Bryzek i J. Urban, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, 2010, s. 415–426; H. Gradkowski: *Zygmunt Krasiński – dzieje recepcji: (na podstawie dzieł literaturoznawców i autorów podręczników szkolnych)*, Jelenia Góra: Kolegium Karkonoskie PWSZ, 2010 [edycje szkolne s. 139–153]; I. Socha: *Z dziejów kształtowania się kulturowych wzorów lektury dla młodego wieku: Aniela Szcówna i Florian Znaniński* [w:] *Książka zawsze obecna*, red. B. Bieńkowska et al., Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2010, s. 193–203.

kierowanej i spontanicznej, lekcyjnej i kółkowej. Dostrzeżono znaczenie tekstów (bibliografie adnotowane, artykuły publicystyczne, a także obrazy czytania zawarte w dziełach literackich) mających na celu poradnictwo odnośnie do doboru literatury, wskazujących repertuary, zalecane sposoby czytania i interpretacji, a także wzory czytelnika³⁵. Tworzyły one swoistą „metodykę lektury” utrwalającą szkolne wzory postaw odbiorczych i tak kształtującą ogólną kulturę książki.

Ogólnie **oceniając** zarysowane kierunki badań szkoły jako instytucji kultury książki, stwierdzić trzeba, że objęły one (z różnym nasileniem) wszystkie jej właściwe „obiekty bibliologiczne”, takie jak:

1. Biblioteka i biblioteczki szkolne, biblioteki pedagogiczne i nauczycielskie.
2. „Książki szkolne” – ich celowe repertuary, cechy gatunkowe, estetykę i funkcje.
3. Dokumenty programujące i poświadczające naukę lektury (programy i zalecenia, scenariusze zajęć).
4. Świadectwa komunikacji czytelniczej i recepcji książki.

Mimo to, jak ocenia B. Staniów: „Społeczny zasięg szkolnej komunikacji literackiej, wciąż pozostaje bardzo rozległym programem badawczym, który wymaga uwzględnienia szerokiego spektrum zagadnień kulturowych, komunikacyjnych, literaturoznawczych, socjologicznych, psychologicznych, pedagogicznych (w tym dydaktycznych), bibliologicznych”³⁶.

Bibliologia przyjmowała zwykle w odniesieniu do szkoły „klasyczny” porządek badawczy, uwzględniając przede wszystkim: historyczne i społeczne konteksty założenia biblioteki, jej losy, akta programujące działalność, typologię zasobów, charakterystykę bibliotekarzy i użytkowników, przedstawienie czytelnictwa (nie zawsze). W ostatnich dwóch dziesięcioleciach, gdy paradygmatem badawczym stawała się kultura

³⁵ K. Kossakowska-Jarosz: Dziecko w śląskim planie...; eadem: Krytycy o „złej książce” na Śląsku na przełomie XIX i XX wieku, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Literaturoznawstwo” 1997, nr 6, s. 109–122; eadem: *Metodyka lektury na Górnym Śląsku (wiek XIX, obieg polskojęzyczny)* [w:] Na przełomie wieków: studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zdzisławowi Piaseckiemu w czterdziestolecie pracy naukowej, red. W. Hendzel i P. Obrączka, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2003, s. 447–459; A. Zdanowicz: *Pozytywistów „etyka lektury”* [w:] *Pisarze polscy lat 1863–1918 w poszukiwaniu wzorców życia i sztuki*, red. E. Ihnatowicz i E. Paczoska, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2006, s. 533–543; eadem: *Unormować czytanie: o poradnikach lekturowych...*; eadem: *„Ostrożnie z czytaniem!” O poradnikach lekturowych...*; A. Nosek: *Wzory i antywzory postaw...*

³⁶ B. Staniów: *Czytelnictwo dzieci i młodzieży. Rola szkoły* [w:] *Encyklopedia Książki...*, s. 458.

książki jako uniwersum zjawisk, których książka jest faktorem, poszerzało się pole obserwacji, a punkt ciężkości przenosił z samych księgozbiorów, instytucji wydawniczych oraz tworzonych przez nie edytorskich obiektów na zjawiska komunikacji i recepcji, a tym samym na komunikowane treści i ich funkcje. Kategorią organizującą dociekania stawały się przede wszystkim znaczące repertuary, „używane” w edukacji szkolnej i pozaszkolnej, oraz przynależne do nich ze względu na funkcje zasoby dokumentów piśmienniczych:

- repertuary wydawnicze, powstające na etapie estetycznego i materialnego tworzenia książki (dokumentu),
- biblioteczne, związane z ich gromadzeniem,
- czytelnicze, różnicowane w społecznym obiegu.

Repertuary – charakterystyka ich nośników materialnych i instytucjonalnych, cech gatunkowych i estetycznych, a przede wszystkim ich znaczeń i funkcji kulturowych wyznaczała kierunek obserwacji, tworząc zarazem nową perspektywę scalającą dla opisu niejednorodnych (symbolicznych, materialnych, instytucjonalnych, organizacyjnych) obiektów i procesów związanych z książką w szkole oraz nadając bibliologii wyraźniejsze ukierunkowanie semiotyczne, jako nauce badającej również kulturowe sensory tych repertuarów. Szkolna kultura książki została dowartościowana, przedstawiała się bowiem już nie jako „świat” ograniczony czy nawet zamknięty (ze względu na specyficzne zadania inicjacyjne i propedeutyczne), lecz ujmowana była jako fundament ogólnej kultury książki, kształtujący względnie trwałe repertuary czytelnicze oraz nastawienia i zachowania odbiorcze. Takie ujęcie otwierało badania bibliologiczne na interdyscyplinarne koneksje, zwłaszcza z teorią i historią wychowania, historią oświaty, historią kultury oraz literaturoznawstwem³⁷.

Mimo tak formułowanych, bezpośrednio lub pośrednio, celów, zarysowana w badaniach tematycznie wielokierunkowa panorama faktów tworzących świat książki szkolnej w różnych okresach historycznokultu-

³⁷ W nauce o literaturze na temat teorii odbioru i funkcji szkolnej lektury zob. m.in.: B. Kędzia-Klebeko: *Dydaktyka francuska w świetle badań czytelnictwa oraz teorii odbioru tekstu*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2005; K. Koziołek: *Czytanie z innym: etyka, lektura, dydaktyka*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006; B. Myrdzik: *Zrozumieć siebie i świat: szkice i studia o edukacji polonistycznej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2006; L. Witkowski: *Między pedagogiką, filozofią i kulturą: studia, eseje, szkice*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 2007; A. Janus-Sitarz: *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze, o praktykach czytania literatury w szkole: konstatacje, oceny, propozycje*, Kraków: Universitas, 2009; *Doświadczenie lektury: między krytyką literacką a dydaktyką literatury*, red. K. Biedrzycki i A. Janus-Sitarz, Kraków: Universitas, 2012; A. Janus-Sitarz: *W poszukiwaniu czytelnika: diagnozy, inspiracje, rekomendacje*, Kraków: Universitas, 2016.

rowych ujmowana była w znacznej mierze „egzemplarycznie”, tzn. rzadko pojawiały się syntezy, a studia naświetlały tematy o ograniczonym zasięgu i zakresie, tworząc mozaikę bogatą i różnorodną, lecz z wieloma jeszcze słabo zaznaczonymi miejscami.

W perspektywie regionalnej zauważyć trzeba wyraźną dominację Galicji, zwłaszcza w badaniach ośrodków krakowskiego i rzeszowskiego. Sporo prac dotyczyło regionu Śląska – Górnego i Cieszyńskiego oraz Dolnego (Wrocław), a także Lubelszczyzny i Kielecczyzny. Największa liczba studiów – w odróżnieniu od okresu wcześniejszego, znaczonego dokonaniem wybitnych badaczy kultury szkoły staropolskiej i oświeceniowej – odnosi się do dwudziestolecia międzywojennego oraz doby autonomii galicyjskiej, co ma zapewne związek z dostępnością i kompletnością źródeł oraz z zaawansowanym procesem ich opracowania w postaci edycji dokumentów źródłowych i bibliografii³⁸. Szkolne repertuary wydawnicze i biblioteczne okresu PRL badane były najczęściej w związku z problemami państwowej cenzury, jej roli w selekcji podręczników i lektur szkolnych, w organizowaniu bibliotek i czytelnictwa młodzieży (zwłaszcza Joanna Wojdon, Małgorzata Korczyńska-Derkacz, Bogumiła Staniów, Michał Rogoż). Zważywszy zaszczyty w tym temacie, oczekiwane są kolejne studia, a także syntezy.

Mimo znaczącego już dorobku różnych dyscyplin, a zwłaszcza bibliologii, nadal są potrzebne studia gatunków piśmienniczo-wydawniczych przeznaczonych dla szkół i edukacji domowej: książki edukacyjnej (encyklopedii, wypisów, bryków, podręczników, elementarzy, śpiewników, katechizmów itp.) oraz lektury literackiej w opracowaniach szkolnych. Ważne jest przedstawienie modeli i odmian edytorskich tworzonych przez wyspecjalizowanych wydawców (jak np. w odniesieniu do „Naszej Księgarni” okresu XX-lecia

³⁸ Zwłaszcza: Galicja 1772–1918: problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań: praca zbiorowa, t. 1–3, red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaszkilniak, wstęp J. Maternicki, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011. Znaczący wkład do publikacji źródeł dała także Książnica Miejska w Cieszynie, m.in.: Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle śląskim. Rola kulturowa i przedmiot badań, red. R. Gładkiewicz, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 1997; Duchowe źródła kultury cieszyńskiej. Katalog wystawy, red. K. Szelong i M. Szelong, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, Zarząd Główny Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, 2001; Książka, biblioteka, szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 4–5 listopada 1999, red. J. Spyra, Cieszyn: Książnica Cieszyńska [et al.], 2001; Bibliografia książki cieszyńskiej. 1990–2001, oprac. M. Szelong, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2002; J. Picha: W kręgu kultury książki ewangelików cieszyńskich, na przykładzie zbioru druków polskich w Bibliotece i Archiwum im. B. R. Tschammera – do 1918 roku, Bielsko-Biała: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka, 2018. W odniesieniu do Górnego Śląska wskazać trzeba liczne opracowania cykliczne pod red. Marii Pawłowiczowej oraz Krystyny Heskiej-Kwaśniewicz, uwzględniające także zagadnienia książki szkolnej.

ukazała to Monika Olczak-Kardas, a doby PRL – Michał Rogoż), nakreślenie rozwoju cech estetycznych książki szkolnej (Ewa Piwowarska, Małgorzata Komza, Franciszek Pilarczyk), a także analiza jej treści: niesionych projektów edukacyjnych oraz ideałów i wzorów uczestnictwa w kulturze.

Oczekiwana jest historia wydawnicza tytułów i edycji najdłużej obecnych na rynku, które tworzyły kulturowe wzory gatunków (jak np. wcześniej podjęli to Tadeusz Bieńkowski i Kamilla Mrozowska w związku z *Orbis sensualium pictus*, a w badanym okresie, w odniesieniu do elementarzy XIX i XX wieku – Franciszek Pilarczyk i Katarzyna B. Kochan). Potrzebne są kolejne studia ukazujące rozwój szkolnych gatunków piśmienniczych i edytorskich, np. biografistyki, podręczników historii (co na materiale wieku XIX ukazywali ongiś M. Łojek i J. Maternicki, a kontynuują dla międzywojennego dwudziestolecia Marek Białokur i dla okresu PRL – Jerzy Ronikier, Joanna Wojdon, Barbara Kubis) czy podręczników języka polskiego (Zofia Budrewicz i Mieczysława Adrianek). Godne naśladowania w odniesieniu do innych segmentów rynku wydawniczego są monografie ukazujące rozwój repertuarów lektur polonistycznych (np. okresu PRL w opracowaniu Anny Franaszek), książki popularnonaukowej (Bogumiła Staniów) czy serii wydawniczych dla młodzieży, w tym także przeznaczonych dla szkoły (Elżbieta Jamróz-Stolarska).

56

Potrzebne są studia „metodyki lektury” – wzorów edukacji czytelnicy, tak bogatych w polskiej kulturze szkolnej i „okołoszkolnej”. Tworzyły ją przede wszystkim teorie pedagogiczne i instytucje polityki oświatowej, ale także związki i organizacje młodzieży, publicystyka prasowa, partie polityczne. Tylko niektóre z tych programów czytelnictwa zostały (także w okresie wcześniejszym) opracowane monograficznie bądź zarysowane w ramach historii książki i edukacji, m. in.: lektura w szkołach Komisji Edukacji Narodowej i Szkole Rycerskiej (K. Mrozowska, J. Wojakowski), w środowiskach filomatów oraz XVIII- i XIX-wiecznych związków młodzieży szkolnej i akademickiej (Aleksander Kamiński, Krystyna Ratajska, Anna Migoń, Janusz Kostecki), w szkołach jezuickich i pijarskich (m.in. J. Budzyński, W. Sajkowski), w XIX wieku (M. Łojek, J. Kostecki), w warunkach galicyjskiej autonomii (M. Inglot, J. Maternicki, Cz. Majorek) oraz na Śląsku (K. Kossakowska-Jarosz). Zwrócono także uwagę na zalecenia lekturowe kierowane do młodzieży szkolnej w różnych okresach przez „zewnętrzne” środowiska ideowo-polityczne (Danuta Adamczyk, Oskar Czarnik, Anna Zdanowicz, Joanna Wojdon, Irena Socha). W odniesieniu do dwudziestolecia międzywojennego, książki I. Michalskiej, G. Michalskiego, J. Dzienia-kowskiej, M. Olczak-Kardas, I. Sochy, A. Jarczyk, M. Gwadery oraz liczne artykuły dały już bliski syntezy obraz szkolnej kultury książki.

Oczekiwane są kolejne studia repertuarów lektur, jako projektów nie tylko wydawniczych i edytorskich, ale też czytelniczych – z właściwymi im stylami odbioru i wartościowania tekstu oraz wzorami osobowymi człowieka czytającego, co inspirująco, choć wychodząc z różnych stanowisk badawczych i zasobów źródłowych, przedstawiali m.in. J. Budzyński, W. Sajkowski, K. Kossakowska-Jarosz, J. Joachimsthaler. Poza kanonami lektur zalecanych w programach i w praktyce dydaktycznej (najlepiej dotychczas opracowanymi), na gruncie szkolnym obecne były także – mniej dotychczas rozpoznane – repertuary komplementarne: książka religijna, harcerska, a w tajnych kółkach młodzieży także „zakazana” – polityczna i erotyczna (np. w odniesieniu do czytelnictwa młodzieży szkolnej w dwudziestoleciu międzywojennym na zjawisko to zwracali uwagę Jan Kuchta oraz Feliksa Bursowa). Tworzyły się formalne i nieformalne grupy czytelnicze, czego świadectwa znajdujemy w źródłach o charakterze biograficznym – korespondencji, wspomnieniach³⁹. Studia szkolnej recepcji wybranych autorów i dzieł dały już syntetyczne zarysy J. Kosteckiego, S. Siekierskiego, I. Michalskiej, B. Kulki, H. Gradkowskiego, I. Sikory i innych – analizujące w tym celu zawartość szkolnych podręczników, prasy pedagogicznej i uczniowskiej, bibliografii zalecających, poradników lektury (dla młodzieży szkolnej i pozaszkolnej podejmującej samokształcenie), korespondencji, autobiografii i pamiętników. W ostatnim okresie jest to przynoszący ciekawe rezultaty nurt badań, w odniesieniu głównie do drugiej połowy XIX i początków XX wieku.

W niewielkim stopniu jako narzędzie poznania czytelnictwa młodzieży szkolnej została dotychczas wykorzystana analiza statystyczna katalogów wydawniczych i bibliotecznych jako *sui generis* repertuarów lektury. Świadczy ona np., że tytułami wydawanymi w dużych nakładach, obecnymi w szkolnych bibliotekach, były do połowy XIX wieku dziełka ks. Christopha von Schmida⁴⁰, a w pierwszych latach XX wieku w gimnazjach galicyjskich (z zasady preferujących zbiory naukowe) opowiadania moralne dla młodzieży Franza Hoffmanna⁴¹ – o których nic

³⁹ Ich owocne źródłowe spożytkowanie w odniesieniu do lektury młodzieży szkolnej zawdzięczamy m.in. J. Kosteckiemu, R. Waksmundowi i S. Siekierskiemu.

⁴⁰ Zob. I. Socha: *Sacrum w XIX-wiecznej literaturze popularnej dla dzieci i młodzieży* [w:] *Dzieciństwo i sacrum: studia i szkice literackie*, t. 1, red. J. Papuzińska i G. Leszczyński, Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Książki dla Młodych – Polska Sekcja IBBY, 1998, s. 237–246.

⁴¹ Ustaliła to w swojej nieukończonej dysertacji B. Wałek (zob. też: eadem: *Czytelnie uczniowskie i kółka naukowe w procesie kształcenia i wychowania uczniów w galicyjskich szkołach średnich (w świetle sprawozdań szkolnych z lat 1904–1917)*, „Nowa Biblioteka” t. 4(23): *Historia książki dla dzieci i młodzieży*, red. I. Socha, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2016, s. 65–90; eadem: *Biblioteki szkół ludowych w Galicji...*).

lub niewiele już mówią historii literatury. Powszechnie czytana przez uczniów młodszych klas gimnazjalnych, choć w szkole dostępna jedynie w obiegu nieformalnym, była w latach trzydziestych, jak wynikało z badań Feliksi Bursowej, powieść brukowa⁴².

Mimo znaczącego już dorobku, potrzebne są dalsze badania ukazujące rozwój historycznych księgozbiorów szkolnych – uczniowskich i nauczycielskich, a także tych, które w „trudnych” czasach pełniły nieformalnie taką funkcję, jak niektóre biblioteki publiczne czy duże biblioteki parafialne. Historyczne biblioteki parafialne posiadające, zwłaszcza w miastach, pokaźne zbiory literatury dziecięcej i młodzieżowej okresu międzywojennego, w pierwszym dziesięcioleciu PRL udostępniały jeszcze tytuły, które ze szkolnych i publicznych księgozbiorów (konsekwentnie objętych selekcją ideologiczną) zostały już wycofane. W pewnym stopniu niwelowały więc pokoleniową lukę repertuarową powodowaną działaniami cenzury. Historyczne księgozbiory parafialne należą dzisiaj do rzadkości, lecz zasoby tych, których dokumentacja przetrwała, stać się mogą źródłem wielu poznawczych niespodzianek, także gdy chodzi o książki szkolne. Nadal mało wiemy o specyficznych repertuarach i gatunkach właściwych placówkom bibliotecznym szkół o charakterze specjalnym, a temat ten w aspekcie historycznym rzadko był podejmowany (np. Agnieszka Chamera-Nowak pisała o książce i bibliotece w działalności Zakładu dla Niewidomych w Laskach).

Interdyscyplinarność badań szkoły jako instytucji wychowania „w kulturze” i „dla kultury” jest wartością współczesnej nauki. Najciekawsze rezultaty przyniosły te prace historycznooświatowe i pedagogiczne, które dostrzegały istotne ze swej perspektywy aspekty kultury książki, oraz te prace bibliologów, które ogląd szkolnych książek i bibliotek osadzały w rozległych kontekstach historii kultury, oświaty i wychowania. Zmierzając z różnych kierunków i wieloma metodami do podobnego celu, współtworzyły bogatą syntezę szkolnej kultury książki, wnosząc zarazem nowe inspiracje odnośnie tematów i problemów oraz metod ich badania. Udział nauki o książce w tworzeniu tej syntezy jest fundamentalny. Pedagodzy skupiali uwagę głównie na wychowawczych i dydaktycznych aspektach lektury w szkole⁴³. W literaturoznawstwie

⁴² F. Bursowa: *Brukowa powieść zeszytowa i jej czytelnictwo*, Warszawa: Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy. Biblioteka Główna, 1998 [reprint].

⁴³ Zob. też hasła: E. Sawrymowicz: *Lektura szkolna* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa: Fundacja „Innowacja”, 1993, s. 342–343; M. Dągiel: *Czytelnictwo* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1 A–F, red. E. Różycka, Warszawa: „Żak”, 2003, s. 607–611; M. Sinica: *Kultura literacka uczniów*; *ibidem*, t. 2 G–Ł, red. E. Różycka, Warszawa: „Żak”, 2003, s. 965–969.

dynamicznie rozwija się kierunek koncentrujący refleksję poznawczą wokół kategorii *przeżywania* i *wartościowania*. Lekturę interpretuje się nie tyle jako zasób wiedzy i przykładów postępowania, ale – nawiązując m.in. do Wayne’a Booth’a i Marthy Nussbaum – przede wszystkim jako „dialog myśli”, egzystencjalne doświadczenie spotkania z Innym, twórcze przeżycie wzbogacające osobowość w wymiarze estetycznym, moralnym i emocjonalnym, kształtujące system trwałych wartości czytelnika⁴⁴. Bibliolodzy natomiast zmierzali do przedstawienia uniwersum „świata książki szkolnej” – w bogactwie jej form instytucjonalnych i organizacyjnych, repertuarów, postaci edytorskich, wzorów czytania i czytelnika – jako systemu podkultury tworzącego fundament ogólnej kultury książki.

Przedstawiona w zarysie rozległa panorama badań odkrywających różne aspekty świata szkolnej książki i lektury przekonuje, że w odniesieniu do tak „wielowymiarowych” historycznie i kulturowo obszarów badawczych, szansę na oczekiwane i potrzebne syntezy dałoby odejście od prac indywidualnych, powszechnie dominujących, na rzecz dużych interdyscyplinarnych zespołów badawczych.

Bibliografia

59

- Adrianek M.: Rola bibliotek szkolnych w popularyzowaniu literatury niemieckiej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim, „Roczniki Biblioteczne” 2010, R. 54, s. 137–150.
- Bajor A.: „Przegląd Piśmiennictwa o Książce” jako źródło informacji o bibliotekach szkolnych oraz publicznych dla dzieci i młodzieży (1955–1968), „Nowa Biblioteka” 2010, nr 2(7), s. 27–46.
- Bednarska-Ruszajowa K.: *Uczyć, bawić, wychowywać. Książka i jej funkcja społeczna w Polsce w okresie Oświecenia*, Kraków: Impuls, 2004.
- Bednarzak-Libera M.: „Echo Szkolne” (1924–1925) – dwutygodnik młodzieży Szkoły Realnej i Handlowej Wacława Szwedowskiego w Siedlcach [w:] *Prasa podlaska w XIX–XXI wieku*, t. 3, red. R. Dmowski i A. Kołodziejczyk, Siedlce: Instytut Historii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, 2010, s. 119–150.
- Bednarzak-Libera M.: Rola książki w działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej (1891–1918), szkic do dziejów książki w Krakowie, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2006, [z.] 4, red. H. Kosętka, s. 177–197.

⁴⁴ M.in. Aniela Książek-Szczepanikowa, Krystyna Koziółek, Anna Janus-Sitarz, Michał Paweł Markowski, Lech Witkowski.

- Białokur M.: Biografistyka w szkolnej edukacji historycznej na przykładzie losów Gabriela Narutowicza w szkolnej narracji podręcznikowej na przełomie XX i XXI wieku [w:] In servitute scientiarum: biografistyka, Galicja, Druga Rzeczpospolita: księga pamiątkowa w 10. rocznicę śmierci Profesora Leszka Kuberskiego, red. A. Maziarz, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2017.
- Bibliografia książki cieszyńskiej. 1990–2001, oprac. M. Szelong, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2002.
- Bibliologia i informatologia, red. D. Kuźmina, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.
- Bibliologia polityczna, red. D. Kuźmina, Warszawa: SBP, 2011.
- Bibliologia. Problemy badawcze nauk humanistycznych, red. D. Kuźmina, Warszawa: SBP, 2007.
- Bieńkowski T.: Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu, Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna, 2000.
- Bilicka B.: Kościół w polskich katechizmach i podręcznikach do nauki religii dla dzieci i młodzieży w latach 1945–2001, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009.
- Błażejewska J.: Dyskusja wokół funkcji i zadań bibliotek szkolnych na łamach galicyjskiego „Muzeum” (1885–1918) [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki, t. 7, red. H. Kosętko, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005, s. 218–230.
- Bogołębska B.: Prasa szkolna międzywojnia a kształtowanie postaw twórczych uczniów, „Edukacja Humanistyczna” 2010, t. 6/7, s. 137–142.
- Brodala M.: Propaganda dla najmłodszych w latach 1948–1956: instrument stalinowskiego wychowania [w:] M. Brodala, A. Lisiecka, T. Ruzikowski: Przebudować człowieka: komunistyczne wysiłki zmiany mentalności, red. M. Kula, Warszawa: „Trio”, 2001, s. 17–22.
- Budrewicz Z.: Czytanka literacka w gimnazjum międzywojennym: geneza, struktura, funkcje, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003.
- Budzianowska K.: Co czytać i po co czytać..., czyli o lekturach dzieci i młodzieży w świetle czasopism pedagogicznych międzywojnia [w:] Kultura i oświata w europejskim międzywojniu (1918–1939), red. R. Bryzek i J. Urban, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, 2010, s. 415–426.
- Budzyński J.: Paideia humanistyczna, czyli wychowanie do kultury: studium z dziejów klasycznej edukacji w gimnazjach XVI–XVIII wieku (na przykładzie Śląska), Częstochowa: Wydawnictwo WSP, 2003.
- Budzyński J.: Tradycje literackie i teatralne humanistycznych szkół Śląska od średniowiecza do oświecenia, Polska Akademia Nauk. Oddział w Katowicach. Komisja Historycznoliteracka, Kielce: „Szumacher”, 1996.
- Bursowa F.: Brukowa powieść zeszytowa i jej czytelność, Warszawa: Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy. Biblioteka Główna, 1998 [reprint].
- Cenzura PRL, wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1 X 1951 roku, posłowie Z. Żmigrodzki, Wrocław: Wydawnictwo „Nortom”, 2002.

- Chamera-Nowak A.: Książka w działalności Zakładu dla Niewidomych w Laskach w latach 1910–1994, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliotekoznawstwo” 1998, nr 21, s. 55–77.
- Chamera-Nowak A.: Zespół biblioteczny Zakładu dla Niewidomych w Laskach, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliotekoznawstwo” 2006, nr 26, s. 153–168.
- Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010.
- Czerwień H., Kapuśniak M.: Elementarze szkolne wydawane w jasnogórskiej drukarni, „Studia Claramontana” 2004, t. 22, s. 391–404.
- Czyż R.: Bohemica z biblioteki przy ewangelickiej szkole elementarnej w Wiśle (1859–1876), „Rocznik Wiślański” 2010, [R.] 2, s. 12–22.
- Dagiel M.: Czytelnictwo [w:] Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 1 A–F, red. E. Różycka, Warszawa: „Żak”, 2003, s. 607–611.
- Dokument, książka i biblioteka w badaniach naukowych i w nauczaniu uniwersyteckim, red. M. Skalska-Zlat i A. Żbikowska-Migoń, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008.
- Doświadczenie lektury: między krytyką literacką a dydaktyką literatury, red. K. Biedrzycki i A. Janus-Sitarz, Kraków: Universitas, 2012.
- Duchowe źródła kultury cieszyńskiej. Katalog wystawy, red. K. Szelong i M. Szelong, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, Zarząd Główny Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, 2001.
- Dybiec J.: Profesorskie dyskusje nad podręcznikiem dla szkół elementarnych w Wolnym Mieście Krakowie [w:] Orientacje i kierunki w badaniach historyczno-pedagogicznych, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2009, s. 164–174.
- Dynak W.: Lektura w szkole: z zagadnień komunikacji literackiej, Warszawa–Wrocław: PWN, 1978.
- Dzieniakowska J.: Biblioteka dla nauczycieli Kuratorium Okręgu szkolnego Poleskiego w Brześciu nad Bugiem (1927–1939), „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2007, R. 50, nr 1/2, s. 133–148.
- Dzieniakowska J.: Czytelnictwo uczniów w zaleceniach decydentów oświaty i praktyce szkolnej w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce [w:] Czytanie, czytelnictwo, czytelnik, red. A. Żbikowska-Migoń i A. Łuszek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011, s. 297–308.
- Dzieniakowska J.: Informacja o książce i czasopiśmie w bibliotekach publicznych szkół powszechnych w Drugiej Rzeczypospolitej [w:] Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą, t. 2, red. J. Dzieniakowska, I. Krasieńska, M. Olczak-Kardas, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego, 2011, s. 267–277.
- Dzieniakowska J.: Inicjatywy wydawnicze MWRiOP w zakresie książek szkolnych w latach 30. Drugiej Rzeczypospolitej [w:] Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą, red. J. Dzieniakowska, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2007, s. 113–124.

- Dzieniakowska J.: Państwowa Centralna Biblioteka Pedagogiczna Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego we Lwowie (1926–1939) [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki, red. H. Kosętko, t. 8, Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 2006, s. 287–297.
- Dzieniakowska J.: Państwowe biblioteki dla nauczycieli w Drugiej Rzeczypospolitej: studium historyczno-bibliologiczne, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2009.
- Dzieniakowska J.: Sprawy bibliotek kuratorskich na łamach „Dzienników Urzędowych Kuratorów Okręgów Szkolnych” w Drugiej Rzeczypospolitej, „Zeszyty Wszelchnicy Świętokrzyskiej” 2004, red. M. Adamczyk, z. 21, s. 59–81.
- Europejski kanon literacki: dylematy XXI wieku, red. E. Wichrowska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.
- Fijałkowski A.: W sprawie genezy „Orbis sensualium pictus” Jana Amosa Komeńskiego [w:] Kultura, zmiana społeczna, wychowanie: inspiracje i poszukiwania: księga jubileuszowa poświęcona profesor Annie Przeclawskiej, red. A. Grodzki, D. Świerczyńska-Jelonek, A. Wiłkomirska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2006, s. 203–215.
- Franaszek A.: Od Bieruta do Herlinga-Grudzińskiego: wykaz lektur szkolnych w Polsce w latach 1946–1999, Warszawa: Biblioteka Narodowa IKiCz, 2006.
- Galicja 1772–1918: problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań: praca zbiorowa, t. 1–3, red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaszkiłniak, wstęp J. Maternicki, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011.
- Gill W.: „Strażnica Kresowa” i „Syzyf” – czasopisma szkolnej młodzieży krotoszyńskiej z początku lat trzydziestych okresu międzywojennego [w:] Między historią a politologią, [red. W. Gill et al.], Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, 1998, s. 75–82.
- Gorzkowski A.: Qui legit, intelligat: refleksje o retorycznych modelach lektury w kulturze i literaturze dawnej, „Pamiętnik Literacki” 2003, R. 94, z. 1, s. 5–23.
- Gradkowski H.: Mickiewicz w polskiej szkole pierwszej połowy XX wieku: strategie lektury i style odbioru, Jelenia Góra: Kolegium Karkonoskie PWSZ, 2001.
- Gradkowski H.: Szkolna recepcja Słowackiego w XIX i pierwszej połowie XX wieku, Częstochowa: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza, 2004.
- Gradkowski H.: Zygmunt Krasiński – dzieje recepcji: (na podstawie dzieł literaturoznawców i autorów podręczników szkolnych), Jelenia Góra: Kolegium Karkonoskie PWSZ, 2010.
- Grzelakowska E., Wachowicz M.: Archiwalia Publicznej Szkoły Powszechnej w Aniołowie w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Łodzi, „Zgierskie Zeszyty Regionalne” 2010, t. 5, s. 253–262.
- Gulińska G.: Biblioteki szkolne w województwie kieleckim w latach 1944–1956 w świetle polityki kulturalnej państwa, „Studia Bibliologiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego [w Kielcach]” 2008, t. 11, s. 33–43.

- Gulińska G.: Ideologiczne selekcje księgozbiorów w Polsce w latach 1944–1956 ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek szkolnych Kielc, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 2001, t. 6, s. 49–59.
- Gulińska G.: Partyjna kontrola nad podręcznikami szkolnymi w Polsce Ludowej [w:] Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989), red. R. Grzybowski, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005, s. 93–103.
- Gwadera M.: Polskie księgozbiory pedagogiczne w województwie śląskim w latach 1922–1939, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005.
- Gwadera M.: Z dziejów cenzury państwowej książek dla dzieci i młodzieży w bibliotekach szkolnych Śląska Cieszyńskiego, głos Ludwika Brozka, „Śląskie Miscellanea” 2007, t. 20, s. 18–28.
- Heska-Kwaśniewicz K.: Przed czym chciano obronić młodego czytelnika PRL-u, czyli o czyszkach w bibliotekach szkolnych lat 1949–1953 [w:] Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji, red. K. Heska-Kwaśniewicz i I. Socha, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1996, s. 73–80.
- Hinz J.: Bibliografia toruńskich druków szkolnych tzw. Thorunensii scholasticae w zbiorach dawnej Biblioteki Gimnazjum Akademickiego w Toruniu obecnie w Książnicy Miejskiej w Toruniu, Grudziądz: Biblioteka Zespołu Szkół Medycznych, 2001.
- Historia i współczesność w badaniach bibliologicznych, red. J. Konieczna, Łódź: Wydawnictwo „Ibidem”, 2007.
- Historia, społeczeństwo, wychowanie, red. J. Maternicki, M. Hoszowska, P. Sierżęga, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003.
- Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle śląskim. Rola kulturowa i przedmiot badań, red. R. Gładkiewicz, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 1997.
- Jagusztyn A.: Katalog sprawozdań szkolnych 1843–1995, cz. 1: Polonica, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1997.
- Jakubiak K.: Pierwsze polskie podręczniki dla ochroniarek i freblanek z XIX i początków XX wieku [w:] Historyczne i współczesne konteksty kształcenia nauczycieli wczesnej edukacji, red. W. Leżańska, Łódź: Wyższa Szkoła Informatyki, 2004, s. 125–130.
- Jałmużna T.: Czasopisma szkolne w latach międzywojennych w realizacji idei „Nowego Wychowania” [w:] Pedagogika nowego wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku, red. A. Meissner i Cz. Majorek, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 2000, s. 249–258.
- Jałmużna T.: Łódzkie czasopisma szkolne w latach międzywojennych, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1998.
- Jamróz-Stolarska E.: Serie literackie dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1989: produkcja wydawnicza i ukształtowanie edytorskie, Warszawa: SBP, 2014.
- Jankisz E.: Bibliografia rozpraw zawartych w sprawozdaniach szkolnych za lata 1843–1998 w zbiorach Biblioteki Głównej WSP w Rzeszowie, cz.1: Polonica, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 2000.
- Janus-Sitarz A.: Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze, o praktykach czytania literatury w szkole: konstatacje, oceny, propozycje, Kraków: Universitas, 2009.

- Janus-Sitarz A.: W poszukiwaniu czytelnika: diagnozy, inspiracje, rekomendacje. Kraków: Universitas, 2016.
- Jarczyk A.: Polskie biblioteki gimnazjalne w województwie śląskim w latach 1922–1939 oraz ich rola w kształtowaniu kultury czytelniczej młodzieży, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007.
- Jarczyk A.: Zabytkowy księgozbiór zachowany w bibliotece Zespołu Szkół Ogólnokształcących im. Bolesława Chrobrego w Pszczynie, „Studia Bibliologiczne” 1998, t. 11. Z dziejów ksiązek, bibliotek i czytelnictwa na Śląsku. Varia, red. I. Socha, s. 63–77.
- Jaroszuk T.: Książki bibliotek szkolnych w systemie edukacji Polski międzywojennej (1918–1939) [w:] Wychowanie – nierozłączność teorii i praktyki: w perspektywie historii edukacji oraz pedagogiki specjalnej i resocjalizacyjnej, red. D. Apanel i A. Jaworska, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapi”, 2010, s. 56–66.
- Jazdon A.: Podręczniki w ofercie wydawców poznańskich (1831–1862), „Kronika Miasta Poznania” 2001, nr 4, s. 179–190.
- Jeleniewski M.: Bydgoska prasa szkolna dwudziestolecia międzywojennego, „Kronika Bydgoska” 2007 (druk 2008), s. 53–76.
- Jędrzych K.: Założenia dydaktyczne, tematy i bohaterowie „W szkole i w domu” – zbioru czytanek pod redakcją J. Mortkowiczowej i S. Sempołowskiej [w:] Stare i nowe w literaturze dla dzieci i młodzieży – małe formy narracyjne, red. B. Olszewska i O. Pajęczkowski, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2017, s. 45–58.
- Joachimsthaler J.: Lesen in Oberschlesien. Teil 1: das System der wilhelminischen Schul- und Volksbüchereien [w:] Śląska Republika Uczonych, red. M. Hałub i A. Mańko-Matysiak, Wrocław: ATUT, 2006, s. 260–280.
- Joachimsthaler J.: Lesen in Oberschlesien. Teil 2: Theorie und Praxis der Literatur in Oberschlesien [w:] Śląska Republika Uczonych, red. M. Hałub i A. Mańko-Matysiak, Wrocław: ATUT, 2008, s. 375–398.
- Lesen in Oberschlesien. Teil 3: Sozial differenzierte Lektürepolitik(en) für unterschiedliche gesellschaftliche Schichten [w:] Śląska Republika Uczonych, red. M. Hałub i A. Mańko-Matysiak, Wrocław: ATUT, 2010, s. 284–305.
- Juśko E.: Biblioteki w szkołach powszechnych powiatu tarnowskiego w okresie międzywojennym, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2006 (druk 2007), t. 86, s. 107–116.
- Kamińska-Skowrońska R.: Szkolne publikacje sprawozdawcze z XIX i początku XX wieku w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, „Rocznik Toruński” 2008, R. 35, s. 185–199.
- Kawiorski S.: Czasopisma szkolne wydawane w okresie międzywojennym przez uczniów Państwowego Gimnazjum i Liceum w Jaśle, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2008, t. 20, s. 191–205.
- Kędzia-Klebeko B.: Dydaktyka francuska w świetle badań czytelnictwa oraz teorii odbioru tekstu, Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2005.
- Kochan K. B.: Edukacja elementarna i elementarze porozbiorowe w II Rzeczypospolitej, Kraków: „Impuls”, 2009.

- Kochan K. B.: *Elementarze szkolne w II Rzeczypospolitej*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2012.
- Kochan K.: Rynek podręczników szkolnych oraz polityka Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w zakresie doboru elementarzy w II Rzeczypospolitej [w:] *Wybrane problemy teorii i praktyki pedagogicznej II Rzeczypospolitej*, red. E. Bartkowiak i E. Kahl, Zielona Góra: Oficyna Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2010, s. 83–91.
- Konieczna J.: Biblioteka Szkoły Powiatowej Realnej Niemiecko-Ruskiej w Łodzi w latach 1845–1862, „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum*” 1999, z. 9, s. 31–46.
- Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków: „*Impuls*”, 2004.
- Korczyńska-Derkacz M.: „Kocia mama” na indeksie, czyli o decyzjach komisji oceny i selekcji księgozbiorów bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych raz jeszcze, „*Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze*” 2015, z. 7, s. 175–192.
- Korczyńska-Derkacz M.: Książki szkodliwe politycznie, czyli akcja „oczyszczania” księgozbiorów bibliotek szkolnych, pedagogicznych i publicznych w latach 1947–1956 [w:] *Niewygodne dla władzy: ograniczenia wolności słowa na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. D. Degen i J. Gzella, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2010, s. 335–356.
- Kossakowska-Jarosz K.: Dziecko w śląskim planie upowszechniania kultury (przełom XIX i XX w.), „*Studia Śląskie*” 1997, t. 55, s. 262–272.
- Kossakowska-Jarosz K.: Krytycy o „złej książce” na Śląsku na przełomie XIX i XX wieku, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Literaturoznawstwo*” 1997, nr 6, s. 109–122.
- Kossakowska-Jarosz K.: Książka w edukacji domowej na Górnym Śląsku na przełomie XIX i XX wieku [w:] *Przeboje edukacji polonistycznej*, red. D. Michułka, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2001, s. 129–146.
- Kossakowska-Jarosz K.: *Metodyka lektury na Górnym Śląsku (wiek XIX, obieg polskojęzyczny)* [w:] *Na przełomie wieków: studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zdzisławowi Piaseckiemu w czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Hendzel i P. Obrączka, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2003, s. 447–459.
- Kossakowska-Jarosz K.: *Śląsk znany. Śląsk nie znany: o kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umasowienia*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1999.
- Kostecki J.: *Literackie teksty Sienkiewicza w szkole polskiej w latach 1946–1999* [w:] *Henryk Sienkiewicz w szkole, bibliotece i muzeum*, red. T. Bujnicki i J. Majchrzyk, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, s. 39–51.
- Koziołek K.: *Czytanie z innym: etyka, lektura, dydaktyka*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006.
- Koźmian D.: *Czasopisma uczniowskie jako cenne źródło do badań dziejów wychowania i szkolnictwa w Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków: „*Impuls*”, 2004, s. 209–221.

- Kramarz H.: *Krakowska „Gazeta Szkolna” (1902–1913) i geneza jej radykalizmu w krytyce galicyjskiej oświaty ludowej* [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 5, red. J. Jarowiecki, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001, s. 545–551.
- Król J.: *Kreacja rzeczywistości społeczno-politycznej na łamach „Sztandaru Młodych” w latach 1950–1956 i jego rola w kształtowaniu światopoglądu młodzieży szkolnej* [w:] *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, s. 63–70.
- Książek-Szczepanikowa A.: *Szkolne kształcenie literackie wobec przekazów i przekazników: wczoraj, dziś, jutro*, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2005.
- Książka, biblioteka, szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego. *Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 4–5 listopada 1999*, red. J. Spyra, Cieszyn: Książnica Cieszyńska [et al.], 2001.
- Książka i szkoła w Wiśle w XIX wieku, 150 lat biblioteki Jana Śniegonia, red. R. Czyż i D. Szczypka, Wisła: Wydawnictwo Luteranin, 2009.
- Kubis B.: *Wartości uniwersalne w lwowskich opracowaniach dydaktycznych i podręcznikach historii okresu Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 4, red. J. Jarowiecki, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 1999, s. 108–113.
- 66 Kulka B.: „Cząstka narodowej Ewangelii” – recepcja twórczości Juliusza Słowackiego w szkołach średnich przed rokiem 1918, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filologia Polska” 2001, z. 8, s. 55–82.
- Kulka B.: *Juliusz Słowacki w kształceniu pozalekcyjnym i pozaszkolnym przed rokiem 1918*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2000, nr 1/2, s. 101–124.
- Kulka B.: *Lwowskie i krakowskie biblioteki szkół średnich w autonomicznej Galicji (1868–1918)* [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki, t. 8, red. H. Kosętko, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2006, s. 298–315.
- Kulka B.: *Młodzież i szkoła średnia wobec problemu czytelnictwa (lata 1870–1918 i 1995)* [w:] *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji*, red. K. Hesk-Kwaśniewicz i I. Socha, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1996, s. 51–61.
- Kulka B.: *Szkolna recepcja Bolesława Prusa w latach (1918–1997), rekonesans badawczy*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filologia Polska” 1998, z. 7, s. 99–120.
- Kuratoryjne biblioteki pedagogiczne na Kresach Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej: *wyбір źródeł*, oprac. J. Dzieniakowska, Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2006.
- Landau-Czajka A.: *Kobiety a praca zawodowa w podręcznikach szkolnych dla dzieci* [w:] *Kobieta i praca: wiek XIX i XX*, t. 6, red. A. Żarnowska i A. Szwarz, Warszawa: „DiG”, 2000, s. 337–352.
- Laskowski M.: *Podręczniki szkolne ze zbiorów Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Łodzi źródłami dokumentującymi propagandę polityczną*

- szkolnictwa lat 1944–1956 [w:] *Bibliologia polityczna*, red. D. Kuźmina, Warszawa: SBP, 2011, s. 365–371.
- Lechowski P.: Biblioteki szkolne i oświatowe Krakowa w okresie międzywojennym, „Notes Biblioteczny” [WBP w Krakowie] 1999, nr 1, s. 46–67.
- Leszczyński W.: „Ogniwa” (1928–1931) – czasopismo częstochowskiej młodzieży nauczycielskiej szkół średnich i jego udział w szkolnej komunikacji literackiej, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filologia Polska” 1994, z. 4, s. 137–156.
- Łęcka D.: Idea wychowania narodowego na łamach czasopisma pedagogicznego „Szkola” – jej ważność i aktualność [w:] *Edukacja i jej historiografia: w poszukiwaniu płaszczyzny twórczego dialogu*, red. S. Sztobryn i J. Semków, Kraków: Oficyna Wydawnictwo „Impuls”, 2006, s. 133–145.
- Łojek M.: *Jan Kochanowski w edukacji uczniów w latach 1564–1984*, Bydgoszcz: [Mieczysław Łojek], 2003.
- Magiera E.: Wybrane podręczniki do szkół powszechnych wydane po reformie Janusza Jędrzejewicza w okresie międzywojennym jako przejaw „Nowego Wychowania” [w:] *Pedagogika nowego wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, red. A. Meissner i Cz. Majorek, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 2000, s. 345–357.
- Majewski S., Mazur S.: Idee „nowego wychowania” na łamach „Pracy Szkolnej” w okresie międzywojennym [w:] *Pedagogika nowego wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, red. A. Meissner i Cz. Majorek, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 2000, s. 259–264.
- Maternicki J.: *Historia i wychowanie*, Warszawa: WSiP, 1990.
- Meducka M.: Biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej w Kieleckiem w latach 1918–1939, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2004, z. 13, red. K. Rędziński, s. 93–105.
- Michalska I.: *Czasopisma Związku Nauczycielstwa Polskiego dla dzieci w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1994.
- Michalska I.: *Czasopismo „Teatr w Szkole” (1934–1939) jako wyraz praktycznej realizacji idei „Nowego Wychowania”* [w:] *Pedagogika nowego wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, red. A. Meissner i Cz. Majorek, Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 2000, s. 229–237.
- Michalska I.: *Działalność ministerialnej komisji selekcji piśmiennictwa dla dzieci i młodzieży w okresie międzywojennym* [w:] *Z dziejów oświaty polskiej*, red. I. Kość i E. Magiera, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007, s. 113–123.
- Michalska I.: *Łódzkie czasopisma pedagogiczne w XX wieku* [w:] *Rola nauczycieli łódzkich w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi*, red. S. Gała, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1998, s. 123–139.
- Michalska I.: *Wychowanie do czytelnictwa uczniów szkół powszechnych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2011.
- Michułka D.: *„Ad usum Delphini”: o szkolnej edukacji literackiej – dawniej i dziś*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2013.

- Michułka D.: Ideologia płci jako strategia adaptowania tekstów do szkół w podręcznikach do nauczania języka polskiego dla dziewcząt i chłopców z II połowy XIX wieku [w:] *Ideologie codzienności*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piotek, M. Poprawa, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009, s. 297–321.
- Migoń K.: Bibliologia – nauka o kulturze książki, „*Nauka*” 2005, nr 2, s. 49–57.
- Mincer F.: Bydgoskie biblioteki szkolne w latach 1920–1995 jako przedmiot badań naukowych, skrót referatu [w:] *Bydgoska Oświata 1920–1995*, red. A. Boguski, Bydgoszcz: Szkoła Podstawowa nr 29; Polskie Stowarzyszenie Dyrektorów Szkół, 1996, s. 141–142.
- Myrdzik B.: *Zrozumieć siebie i świat: szkice i studia o edukacji polonistycznej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2006.
- Nadolna-Tłuczykont M.: Powrót książek „zakazanych” do współczesnych odbiorców (wybrane zagadnienia), Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013.
- Nieć G., Wrona G.: „Walka z lekturą zakazaną”: bibliologiczne spojrzenie na dyskusje wokół książki „zakazanej” i jej wpływu na dzieci w końcu XIX i na początku XX w., „*Toruńskie Studia Bibliologiczne*” 2013, nr 2, s. 135–152.
- Nosek A.: Wzory i antywzory postaw oraz zachowań czytelniczych młodego odbiorcy w świetle wybranych polskich poradników z okresu międzywojennego [w:] *Czytanie, czytelnictwo, czytelnik*, red. A. Żbikowska-Migoń i A. Łuszek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011, s. 309–322.
- O wystawieniu bibliotek przy szkołach miejskich [przygot. do druku M. Ptaszyk], „*Roczniki Biblioteczne*” 1997, R. 41, s. 167–174.
- Obieg książki polskiej na Śląsku a wielokulturowość regionu, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1999, s. 43–55.
- Oblicza współczesnej bibliologii. Konteksty i transgresje, red. G. Czapnik, Z. Gruszka, J. Ladorucki, Łódź–Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, SBP, 2014.
- Olbert J.: Biblioteki Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Wolnym Mieście Gdańsku [w:] *Z dziejów kultury Pomorza XVIII–XX wieku: materiały seminarium na Uniwersytecie Gdańskim z 25 kwietnia 2005 roku*, t. 3, red. J. Borzyszkowski i C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2006 s. 229–269.
- Olczak-Kardas M.: Bibliografia wydawnictw zwartych „*Naszej Księgarni*” Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego za lata 1921–1939, Kielce: Wydawnictwo Antykwaryczne, 2005.
- Olczak-Kardas M.: Biblioteki uczniowskie szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939, „*Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej*” 2005, t. 9, s. 181–194.
- Olczak-Kardas M.: Książka dla nauczyciela w repertuarze wydawniczym „*Naszej Księgarni*” w latach 1921–1939 [w:] *Studia z dziejów książki i prasy: przegląd badań za lata 2007–2010*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała,

- K. Wodniak, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2010, s. 189–201.
- Olczak-Kardas M.: „Nasza Księgarnia” na rynku wydawniczo-księgarskim Drużej Rzeczpospolitej, Kielce: Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne, Oddz. Kielce, 2014.
- Olszówka M. [Gwadera], Wołczyk U.: Biblioteki pedagogiczne i działalność naukowa nauczycieli w województwie śląskim (1922–1939), Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000.
- Orientacje i kierunki w badaniach historyczno-pedagogicznych, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2009.
- Pacholak M.: Pośród filomackich darów dla szkoły powiatowej w Kownie, edycje wrocławskie, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie” 2005, R. 45, s. 45–89.
- Picha J.: W kręgu kultury książki ewangelików cieszyńskich, na przykładzie zbioru druków polskich w Bibliotece i Archiwum im. B. R. Tschammera – do 1918 roku, Bielsko-Biała: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka, 2018.
- Pilarczyk F.: Elementarze polskie od ich XVI-wiecznych początków do II wojny światowej: próba monografii księgoznawczej, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2003.
- Pilarczyk F.: Ilustracje w elementarzach polskich, Zielona Góra–Wrocław: Wydawnictwo „And”, 1998.
- Piwowarska E.: Początki, zmienność formy i funkcji ilustracji z pierwszych uczniowskich książek do czytania (zarys dziejów do 1939 roku) [w:] Nauczyciel i uczeń we wspólnej przestrzeni edukacyjnej, red. W. Grelowska i J. Karbowiczek, Częstochowa: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza, 2005, s. 49–58.
- Podręczniki literatury w szkole średniej, wczoraj – dziś – jutro, red. B. Chrzęstowska, Poznań: Nakom, 1991.
- Przeremska V., „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie” (1925–1934) w dyskusji nad wychowaniem muzycznym młodzieży szkolnej [w:] Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, s. 229–243.
- Rogoż M.: Czasopisma dla dzieci i młodzieży Instytutu Wydawniczego „Nasza Księgarnia” w latach 1945–1989: studium historycznoprasowe, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2009.
- Rogoż M.: Polska literatura dla dzieci i młodzieży w okowach cenzury. Oceny wydawnicze książek z lat 1948–1956, „Roczniki Biblioteczne” 2012, R. 56, s. 55–81.
- Ronikier J.: Mit – historia: mitotwórcze funkcje podręczników szkolnych, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002.
- Ronikier J.: Szkolny podręcznik historii – szczególny rodzaj książki. Podręczniki historii do szkół średnich w okresie 1920–1990 [w:] Biblioteka i informacja w komunikowaniu: jubileusz 25-lecia studiów Bibliotekoznawstwa i Informatyki w Uniwersytecie Jagiellońskim, red. M. Kocójowa, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, s. 200–209.

- Ruchała K.: „Szkolnictwo Ludowe” („Szkolnictwo”) 1891–1915, „Almanach Sądecki” 2007, R. 16, nr 1/2, s. 92–120.
- Sajkowski W.: Książki przeznaczone do użytku uczniów i nauczycieli kolegów pijarskich a kanon lektur honnête homme’a [w:] Recepcja ideału moralnego honnête homme w programie edukacyjnym Collegium Nobilium za panowania Augusta III Sasa, *Scripta Minora*, t. 6, red. J. Dobosz, Poznań: Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2010, s. 567–585.
- Sanojca K.: Czasopisma młodzieży szkolnej międzywojennego Lwowa [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki, t. 7, red. H. Kosętko, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005, s. 457–462.
- Sanojca K.: Rola lwowskiego Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w realizacji polityki oświatowej Drugiej Rzeczypospolitej [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki, t. 8, red. H. Kosętko, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2006, s. 102–110.
- Sawrymowicz E.: Lektura szkolna [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa: Fundacja „Innowacja”, 1993, s. 342–343.
- Siekierski S.: *Czytania Polaków w XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2000.
- Sieradzka D.: Biblioteki szkolne Chorzowa w latach 1922–1946: próba charakterystyki [w:] *Z dziejów oświaty w Chorzowie: materiały z sesji naukowej 8 października 1997*, red. J. Kurek, Chorzów: Rococo; Miejski Dom Kultury „Batory”, 1998, s. 69–92.
- Sikora I.: *Literatura Młodej Polski w szkolnej edukacji polonistycznej*, [cz. 1] *Od końca XIX wieku do 1939 roku*, [cz. 2] *Młoda Polska w szkole PRL (1945–1990)*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.
- Sinica M.: *Kultura literacka uczniów* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2 G–Ł, red. E. Różycka, Warszawa: „Żak”, 2003, s. 965–969.
- Socha I.: *Czasopisma dla młodzieży – literatura piękna – wychowanie literackie (1918–1939)*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1990.
- Socha I., *Druki ulotne i okolicznościowe jako świadectwa kultury szkoły* [w:] *Druki ulotne i okolicznościowe: wartości i funkcje*, red. M. Komza i A. Migoń, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006, s. 322–344.
- Socha I.: „Für die Jugend nicht geeignete – dla młodzieży niewłaściwe”, o cenzurowaniu książek szkolnych w drugiej połowie XIX wieku na Śląsku austriackim [w:] *W kręgu książki, biblioteki i informacji naukowej*, red. K. Hesk-Kwaśniewicz i D. Pietruch-Reizes, Katowice: Uniwersytet Śląski, 2004, s. 250–261.
- Socha I.: „Przykładne, użyteczne i zabawne”. O polskich książkach dla młodego odbiorcy na Śląsku w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001.
- Socha I.: *Repertuar jako kategoria badawcza w polskiej nauce o książce* [w:] *Nauka o książce, biblioteczności i informacji we współczesnym świecie*, red. M. Banaś, Warszawa: SBP, 2003, s. 90–101.
- Socha I.: *Sacrum w XIX-wiecznej literaturze popularnej dla dzieci i młodzieży* [w:] *Dzieciństwo i sacrum: Studia i szkice literackie*, t. 1, red. J. Papuzińska

- i G. Leszczyński, Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Książki dla Młodych – Polska Sekcja IBBY, 1998, s. 237–246.
- Socha I.: Z dziejów kształtowania się kulturowych wzorów lektury dla młodego wieku: Aniela Szcówna i Florian Znaniński [w:] *Książka zawsze obecna*, red. B. Bieńkowska et al., Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010, s. 193–203.
- Staniów B.: Czytelnicтво dzieci i młodzieży. Rola szkoły [w:] *Encyklopedia książki*, red. A. Żbikowska-Migoń i M. Skalska-Zlat, t. 1, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017, s. 458.
- Staniów B.: „Kalendarze Uczniowskie” jako kompendia wiedzy i indoktrynacji młodego czytelnika w latach 1946–1952 [w:] *Region i książka: szkice z dziejów książki regionalnej*, red. E. Andrysiak i E. Steczek-Czerniawska, Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2016, s. 63–73.
- Staniów B.: *Książka popularnonaukowa dla dzieci i młodzieży w polskiej szkole w latach 1945–1989: zalecenia i rzeczywistość (studia i szkice)*, Warszawa: SBP, 2018.
- Staniów B.: *Książka popularnonaukowa w wykazach ministerialnych dla szkół w latach 1945–1980: próba charakterystyki zaleceń lekturowych [w:] Czytanie, czytelnicтво, czytelnik*, red. A. Żbikowska-Migoń i A. Łuszek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011, s. 337–348.
- Staniów B.: *Książki z serii „Biblioteka Młodych Miczurinowców” jako przykład łączenia popularyzacji wiedzy i ideologizacji młodego pokolenia w latach 50. XX wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 2016, R. 60, s. 209–221.
- Staniów B.: Rola ilustracji we współczesnym podręczniku i książce edukacyjnej [w:] *Sztuka książki: historia – teoria – praktyka*, red. M. Komza, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 175–192.
- Staniów B.: *Wielka polityka dla młodych czytelników: „Świat Młodych” w służbie propagandy w latach 1949–1954 [w:] Bibliologia polityczna*, red. D. Kuźmina, Warszawa: SBP, 2011, s. 337–348.
- Stelmasiak I.: *Otoczenie polityczno-ideowe i instytucjonalne czasopisma Straży Przedniej „W Młodych Oczach” [w:] Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, s. 89–106.
- Stępień B.: *Sprawozdania szkolne w zbiorach specjalnych i regionaliach Biblioteki Uniwersytetu Rzeszowskiego [w:] Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych: materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego, 9–11 września 2009*, red. R. Gaziński, Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, 2010, s. 111–118.
- Stinia M.: *Państwowe szkolnictwo gimnazjalne w Krakowie w okresie autonomii galicyjskiej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004.
- Stopińska-Pajak A.: *Wkład czasopisma „Szkoła” w rozwój myśli pedagogicznej [w:] Myśl edukacyjna w Galicji 1772–1918: ciągłość i zmiana*, red. Cz. Majorek i A. Meissner, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1996, s. 169–179.

- Strauss S.: Biblioteka szkolna [w:] Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie w latach 1922–1940: monografia, red. R. Cybulski et al., Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej. Oddział, [2000], s. 144–151.
- Synowiec H.: Śląskie czasopisma szkolne (1922–1939), Katowice: WBP w Katowicach, 1999.
- Szymczak K.: Główne kierunki oddziaływań wychowawczych czasopisma dla młodzieży „Iskry” (1923–1939) [w:] Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, s. 189–201.
- Świętosławska T.: „Wielka Biblioteka” – kartka z dziejów edytorstwa szkolnego [w:] Przeszłość odległa i bliska, red. K. Robakowski [et al.], Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2000, s. 471–477.
- Tafiłowski P.: Biblioteki szkolne na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1782–1792 w świetle raportów wizytatorów generalnych Komisji Edukacji Narodowej, „Almanach Historyczny” 2003, R. 5, s. 75–113.
- Theiss W.: Pedagogika i cenzura, o książkach „niezgodnych z obecnym duchem” 1945–1956 [w:] Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności, red. F. Adamski i A. M. de Tchorzewski, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999, s. 39–48.
- Tofil M., Kozieł M.: Sto lat pewnej pracowni, czyli krótka historia szkolnej biblioteki [w:] II Liceum Ogólnokształcące im. Jana Śniadeckiego w Kielcach: historia i współczesność, red. T. Bartnik i S. Majewski, Kielce: Studio „M”, 2003, s. 64–74.
- Tokarska A.: Biblioteki polskie na Górnym Śląsku w XIX wieku, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1997.
- Walczak K.: Biblioteki Kalisza i ich miejsce w życiu kulturalnym miasta, 1793–1945, Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1996.
- Walczak M.: Podręczniki i kompendia wiedzy w dziejach edukacji [w:] Bibliologia, red. D. Kuźmina, Warszawa: SBP, 2007, s. 371–380.
- Wałek B.: Biblioteki szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej, „Studia Bibliologiczne” 2001, t. 13: Biblioteki – prasa – silesiana, red. I. Socha, s. 46–61.
- Wałek B.: Czytelnie uczniowskie i kółka naukowe w procesie kształcenia i wychowania uczniów w galicyjskich szkołach średnich (w świetle sprawozdań szkolnych z lat 1904–1917), „Nowa Biblioteka”, t. 4(23): Historia książki dla dzieci i młodzieży, red. I. Socha, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2016, s. 65–90.
- Wierzchowska-Konera B.: Biblioteki, czytelnie, czytelnictwo w lubelskich średnich szkołach ogólnokształcących w okresie międzywojennym [w:] Lublin a książka: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z okazji 50-lecia Wydziału Humanistycznego UMCS i 95-lecia Biblioteki im. H. Łopacińskiego w Lublinie, red. A. Krawczyk i E. Józefowicz-Wisińska, Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2004, s. 599–608.
- Witkowski L.: Między pedagogiką, filozofią i kulturą: studia, eseje, szkice, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 2007.

- Wojdon J., *Propaganda polityczna w podręcznikach dla szkół podstawowych Polski Ludowej (1944–1989)*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001.
- Wojdon J.: *Świat elementarzy: obraz rzeczywistości w podręcznikach do nauki czytania w krajach bloku radzieckiego*, Warszawa: IPN, 2015.
- Wolański F.: *Osiemnastowieczne podręczniki geograficzne jako źródło historyczne [w:] Causa creandi: o pragmatyce źródła historycznego*, red. S. Rosik i P. Wiszewski, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005, s. 533–538.
- Woźniakowski K.: „Młodzież” i kontynuacje – uchodźcze szkolne periodyki z Balatonboglár, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2010, t. 13, s. 151–182.
- Wójcik E.: *Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie [w:] Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 6, cz. 1, red. J. Jarowiecki, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003, s. 100–111.
- Z dziejów edukacji literackiej w Galicji*, red. M. Inglot, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1983.
- Z dziejów książki, prasy i bibliotek na Śląsku w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1999, s. 1–12.
- Zalecenia i przestrogi lekturowe (XVI–XX wiek)*, red. M. Jarczykowa i A. Bajor, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012.
- Zasacka Z.: *Wyobrażenia ojczyzny i oblicza patriotyzmu w podręcznikach do języka polskiego dla szkoły podstawowej w latach 1945–1990*, Warszawa: IKiCz BN, 2000.
- Zdanowicz A.: *Co zajmuje zachodnich badaczy historii czytelnictwa? Przegląd prac angielskojęzycznych*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2008, nr 39/40, s. 7–20.
- Zdanowicz A.: *Odtwarzanie historii czytania: syntezy, monografie i nowe propozycje badawcze. Przegląd angielskojęzycznych prac z historii czytelnictwa, wydanych w latach 1992–2011*, „Roczniki Biblioteczne” 2012, R. 56, z. 1/2, s. 191–224.
- Zdanowicz A.: *„Ostrożnie z czytaniem!”, o poradnikach lekturowych z lat 1919–1939 [w:] Komunikowanie i komunikacja w dwudziestoleciu międzywojennym*, red. K. Stępnik i M. Rajewski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2010, s. 141–152.
- Zdanowicz A.: *Pozytywistów „etyka lektury” [w:] Pisarze polscy lat 1863–1918 w poszukiwaniu wzorców życia i sztuki*, red. E. Ilnatowicz i E. Paczoska, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2006, s. 533–543.
- Zdanowicz A.: *Unormować czytanie: o poradnikach lekturowych przełomu XIX i XX wieku [w:] Komunikowanie i komunikacja na ziemiach polskich w latach 1795–1918*, red. K. Stępnik i M. Rajewski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2008, s. 239–250.
- Zepzrałka H.: *Biblioteki szkolne na Śląsku Cieszyńskim w świetle sprawozdań szkolnych (1850–1939) [w:] Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego: materiały z konferencji naukowej, Cieszyn 4–5 listopada 1999*, red. J. Spyra, Cieszyn: Książnica Cieszyńska [et al.], 2001, s. 341–356.

- Ziemkiewicz M.: Historia Zakładu Naukowo-Wychowawczego im. Ks. Jana Długosza we Włocławku w latach 1916–1949, Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, 2001.
- Żmichrowska J. M.: Cele wychowawcze czasopism dla dzieci i młodzieży szkolnej wydawanych przez związki nauczycielskie w dwudziestoleciu międzywojennym (1918–1939), „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Pedagogiczne” 1996, z. 1, s. 132–153.
- Żółkiewski S., Kultura literacka 1918–1932, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.
- Żurek W. W.: Szkoły salezjańskie w Oświęcimiu na tle salezjańskiego szkolnictwa ogólnokształcącego i zawodowego na ziemiach polskich 1900–1939, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.

ABSTRACT

School – the space of book culture. Bibliological research

In the study about the book in various historical and cultural contexts, the school's "bibliological objects" were examined, among them, the library and other book collections for the needs of the didactic process; programs and didactic realizations intended to teach reading and learning to read; various certificates of pupils' and teachers' reading, both community and individual. The main concepts and directions of research were defined in reference to representative examples of research in the field of Polish historical and applied bibliography from the last thirty years, regarding the culture of the school book from the Middle Ages to the end of the 50s. At the same time, "tangential fields" of bibliological research in this subject were presented with studies in the humanities and social sciences, especially in the history of education and upbringing. Attention was paid to those categories used in the theory of bibliography that are useful and even necessary for historical and cultural research. The collected examples convince us that the perspective of observation clearly shifted, not only in the science about the book, from "classic" objects, such as libraries, book collections, book institutions and editorial copies, into repertoires – canons of reading, in order to read their cultural meanings and function. The resources of the school book were examined not only because of formal features – editorial and writing, but above all as *sui generis* cultural projects – transferring a specific model of knowledge and competence and a system of values.

KEYWORDS

theory of bibliography, book culture at school, school in bibliological research and related sciences